

DUURZAAMHEID IN DE CULTURELE SECTOR

EDITIE 2022 – KWANTITATIEF DEEL

Bureau
08080

Boekmanstichting
Kenniscentrum voor kunst,
cultuur en beleid

DUURZAAMHEID IN DE CULTURELE SECTOR

EDITIE 2022 – KWANTITATIEF DEEL

Deze onderzoekspublicatie geeft inzicht in hoe de cultuursector werkt aan verduurzaming en bijdraagt aan bewustwording voor de klimaatcrisis. Wil je als culturele organisatie zelf aan de slag met verduurzamen, of als beleidsmaker de sector hierbij ondersteunen? Er is veel kennis en informatie beschikbaar die je hierbij kan helpen. De gratis publicatie [*Naar een duurzame cultuursector*](#) uit juni 2021 bevat beschrijvingen van en verwijzingen naar ruim 40 tools, handleidingen en organisaties – voor zowel organisaties die net beginnen met verduurzamen als organisaties die hier al verder mee zijn. In deze publicatie zijn links opgenomen zodat je meteen door kunt klikken naar de informatie die voor jouw praktijk relevant is.

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting / summary	4
Voorwoord	8
Inleiding	10
Waar gaat deze publicatie over?	12
Wat is het doel van deze publicatie?	12
Wat wordt verstaan onder ‘cultuur’ en ‘duurzaamheid’?	12
Resultaten enquête	16
Opzet enquête	17
Respons	17
Interpretatie resultaten	20
Resultaten	20
Tien opvallende bevindingen	33
Literatuur	37
Bijlage – volledige resultaten	40
Colofon	53

SAMENVATTING / SUMMARY

*Harvest Recasted (Diana Scherer), te zien tijdens Paradys/Arcadia in 2022
(Foto: Ruben van Vliet)*

SAMENVATTING / SUMMARY

SAMENVATTING

De cultuursector kan een belangrijke rol vervullen in het bestrijden van de klimaatcrisis. Op de eerste plaats kan de sector nog veel doen om de eigen klimaatimpact omlaag te brengen. De klimaatcrisis zelf, maar ook onder meer de energiecrisis, toekomstige regelgeving en veranderende verwachtingen van publiek en maatschappij maken dit tevens steeds urgenter. Daarnaast kan cultuur de klimaatcrisis, de oorzaken daarvan en mogelijke oplossingen helpen verbeelden, en zo bijdragen aan bewustwording en nieuwe ideeën.

De publicatie *Duurzaamheid in de culturele sector – editie 2022* onderzoekt in twee delen in welke mate en op welke manier de Nederlandse cultuursector hieraan werkt. Het doel hiervan is om culturele organisaties te inspireren en beleidsmakers inzicht te bieden in welke knelpunten en behoeften verdere verduurzaming van de sector in de weg staan. Dit eerste deel rapporteert over een enquête die tussen 16 mei en 19 juni 2022 is ingevuld door 216 culturele organisaties (waarvan 114 volledig).¹ Hoewel de resultaten daarmee niet als representatief mogen worden verondersteld, vormen ze wél

een waardevolle steekproef die recht doet aan de grote diversiteit van organisaties in de cultuursector – zowel qua soort organisatie, organisatiegrootte als huisvestingssituatie.

De resultaten laten zien dat verduurzaming zeer belangrijk wordt gevonden (8,8 op een schaal van 1 tot 10), maar dat respondenten de mate waarin ze zelf actief verduurzamen gematigd inschatten (6,2 op een schaal van 0 tot 10). 80,7 procent van de respondenten geeft aan deze inspanningen in de toekomst te willen intensiveren. De drie activiteiten die op dit moment het vaakst worden uitgevoerd, zijn het scheiden van (drie of meer soorten) afval, aandacht besteden aan de klimaatcrisis in de programmering en het stimuleren van medewerkers om met het OV te reizen. Deze resultaten zijn zeer vergelijkbaar met een eerdere enquête die in 2019 werd uitgevoerd.

Dat geldt ook voor de mate waarin verduurzaming een structureel onderdeel is van de bedrijfsvoering van respondenten. Bij de meeste respondenten lijkt dit niet het geval te zijn. Zo heeft 63,9 procent van de respondenten geen plan waarmee aan verduurzaming wordt gewerkt, is er bij 57,4 procent van de respondenten niemand voor verduurzaming verantwoordelijk en worden

er bij 83,3 procent van de respondenten geen cijfers over verduurzaming bijgehouden.

De belangrijkste knelpunten die worden ervaren, zijn een gebrek aan geld, afhankelijkheid van andere partijen en een hogere prioriteit voor andere onderwerpen. Opvallend is daarnaast dat meer dan de helft van de respondenten aangeeft dat een gebrek aan ondersteuning vanuit het (cultuur)beleid redelijk veel tot veel invloed heeft op de verduurzaming van de organisatie. Verder onderzoek is echter noodzakelijk om inzichtelijk te krijgen op welke manier dit gebrek vooral ervaren wordt.

Naast het verduurzamen van de eigen organisatie besteden veel culturele organisaties in hun productie of programmering aandacht aan de klimaatcrisis. 59 procent van de respondenten heeft dit in de afgelopen vijf jaar gedaan, en 53 procent van de respondenten weet al zeker dit ook in de komende twee jaar te gaan doen. De reacties van het publiek hierop zijn overwegend positief, al leeft ook de vraag in hoeverre het vertoonde werk impact op bezoekers maakt.

De publicatie besluit met tien opvallende bevindingen op basis van het uitgevoerde onderzoek:

¹ Het tweede deel verschijnt begin 2023 en biedt op basis van desk research en interviews een overzicht van duurzame initiatieven, ontwikkelingen en samenwerkingsverbanden in de sector.

SAMENVATTING / SUMMARY

1. De mate waarin en de manier waarop de sector in 2022 verduurzaamt, lijkt erg op de situatie in 2019
2. Culturele organisaties werken aan verduurzaming, maar benutten nog lang niet alle mogelijkheden
3. De energiecrisis kan de duurzame transitie versnellen
4. Er wordt een gebrek aan ondersteuning door het (cultuur)beleid ervaren
5. Geld en ontzorging zijn de belangrijkste behoeften
6. Subsidieverleners kunnen verduurzaming helpen stimuleren
7. Verduurzaming biedt veel voordelen
8. De klimaatcrisis speelt inhoudelijk een aanzienlijke rol in het werk van culturele organisaties
9. Er is nog onvoldoende inzicht in de klimaatimpact van de cultuursector
10. Er is nog weinig bekend over wat het publiek van de sector verwacht

SUMMARY

The cultural sector can play an important role in combating the climate crisis. Firstly, the sector can still do a lot to reduce its own climate impact. Indeed, it is becoming increasingly urgent to do so, due to the climate crisis itself, the energy crisis, coming regulations and the changing expectations of the public and society. In addition, culture can help to visualise the climate crisis, its causes and possible solutions, so contributing to awareness and new ideas.

The two-part publication *Sustainability in the Cultural Sector – 2022 Edition* examines to what extent, and in what ways, the Dutch cultural sector is working on this. The publication's goal is to inspire cultural organisations and to offer policymakers insight into the bottlenecks and needs that stand in the way of making the sector more sustainable. This first part reports on a survey that was completed by 216 cultural organisations (114 of these in full) between 16 May and 19 June 2022.² Although the results cannot be assumed to be representative, they nevertheless form a valuable sample that does justice to the great

diversity of organisations in the cultural sector – in terms of the type and size of the organisation and their accommodation situation.

The results show that sustainability is considered highly important (8.8 on a scale of 1 to 10), but that respondents have a moderate estimate of the extent to which they actively work on sustainability (6.2 on a scale of 0 to 10), with 80.7 per cent of them indicating that they want to intensify these efforts in the future. Currently, the three most common activities are separating waste (three or more types), giving attention to the climate crisis in programming, and encouraging employees to travel by public transport. These results are very similar to a previous survey conducted in 2019.

The same applies to the extent to which sustainability is a structural part of respondents' business operations. This does not seem to be the case for most respondents. For example, 63.9 per cent of the respondents do not have a plan for improving in sustainability, 57.4 per cent of the respondents are not responsible for sustainability, and 83.3 per cent of the

² The second part will be published in December 2022 or January 2023 and offers an overview of sustainable initiatives, developments and partnerships in the sector based on desk research and interviews.

SAMENVATTING / SUMMARY

respondents do not track any figures relating to sustainability.

The main bottlenecks experienced are a lack of money, dependence on other parties and the higher priority given to other issues. It is also striking that more than half of the respondents indicate that a lack of support from (cultural) policy-making has a moderate to great influence on attempts to make an organisation more sustainable. However, further research is necessary to gain insight into how this inadequacy is generally experienced.

In addition to making their own organisations more sustainable, many cultural organisations pay attention to the climate crisis in their production or programming. In the past five years, 59 per cent of respondents have done this, and 53 per cent of respondents are certain they will do so in the next two years. Public reactions to this are mainly positive, although the question remains as to what extent such works have an impact on visitors.

The publication concludes with ten striking findings based on the research conducted:

1. The extent to which, and the way in which, the sector is becoming more sustainable in 2022 greatly resembles the situation in 2019
2. While cultural organisations are working on sustainability, they are very far from using all the possibilities
3. The energy crisis can accelerate the transition to sustainability
4. Cultural organisations experience a lack of (cultural) policy support
5. Financing and guidance are the most important needs
6. Subsidy providers can help to stimulate sustainability
7. Sustainability offers many benefits
8. The climate crisis plays a significant content-generating role in the work of cultural organisations
9. There is still insufficient insight into the climate impact of the culture sector itself
10. We know little about public expectations of the sector.

VOORWOORD

Above the Sea of Fire (Kika Notten), te zien tijdens KlimaatExpo '22

Kika 2020

VOORWOORD

Time waits for no one
We've got to build this world together
Or we'll have no more future at all³

Ons klimaat verandert in een alarmerend tempo. Het eerste 'warmterecord' van 2022 werd al op Nieuwsjaardag bereikt (ANP 2022). Een zeer warme zomer met uitzonderlijke droogte en bosbranden in heel Europa zorgde voor nieuwe records. Pakistan wordt al maanden getroffen door extreme overstromingen die een gevolg zijn van het opwarmen van de aarde.

Hoe verhoudt de culturele sector zich tot klimaatverandering? Dit nieuwe onderzoek van de Boekmanstichting en Bureau 8080 laat zien dat er sinds eerder onderzoek uit 2019 niet zoveel veranderd is (Schrijen 2019). Veel instellingen willen met het thema aan de slag, maar echt grote stappen worden nog niet gezet, alle goede initiatieven niet te na gesproken. Waar ligt dat aan? Is het gebrek aan tijd en geld? Heeft de coronacrisis alle aandacht opgeëist? Ontbreekt het aan landelijk overheidsbeleid?

Aan engagement mankeert het ondertussen niet. Veel kunstenaars zijn zich bewust van de noodzaak om ons gedrag aan te passen. Ze agenderen het thema van klimaatverandering en maken bewuste keuzes voor duurzame materialen of in hun reisgedrag. Musea wijden spraakmakende exposities aan het onderwerp.

De gevolgen van klimaatverandering worden verbeeld in voorstellingen en er is een hele generatie klimaatdichters actief. Als het gaat om verduurzaming van de bedrijfsvoering, is er – binnen en buiten de sector – veel praktische kennis aanwezig. Die kan veel meer worden gedeeld.

Want de tijd dringt. De Raad voor Cultuur heeft recent een breed samengestelde adviescommissie aan het werk gezet om alle belangrijke partijen in de sector te voorzien van aanbevelingen. Verduurzaming zal de komende jaren niet weg te denken zijn van de cultuurpolitieke agenda. Het onderwerp vraagt om continue aandacht op alle bestuursstafels.

De Boekmanstichting en Bureau 8080 zullen de komende jaren via monitoring en onderzoek de ontwikkelingen blijven volgen om zo de kennisbasis onder beleid van instellingen en overheden te versterken.

Time waits for no one. De écht grote stappen moeten nu worden gezet.

Jan Jaap Knol, directeur Boekmanstichting
Jan Willem van Bokhorst, directeur Bureau 8080

3 Rolling Stones, *Time waits for no one* (1973)

INLEIDING

Gaia (Luke Jerram), te zien tijdens Arcadia in 2022
(Foto: Thomas Vaer)

INLEIDING

Hoe belangrijk vindt de cultuursector verduurzaming? Wat doen culturele organisaties al om te verduurzamen, en waar valt juist nog winst te behalen? Welke voordelen van verduurzaming ervaren organisaties, en welke risico's zien zij als ze niet tijdig zouden verduurzamen? Welke knelpunten staan duurzame ambities in de weg, en waar liggen de behoeftes? Kortom: waar staat de cultuursector op dit moment in zijn duurzame transitie?

Deze vraag probeerden de Boekmanstichting en Bureau 8080 in 2019 voor het eerst te beantwoorden aan de hand van een enquête onder ruim 250 culturele organisaties. De resultaten lieten indertijd zien dat duurzaamheid belangrijk werd gevonden en dat bijna alle respondenten wel al *iets* deden om te verduurzamen. Tegelijkertijd werden er veel knelpunten ervaren en bleken inspanningen om te verduurzamen nog weinig structureel en ingebed in organisaties (Schrijen 2019).

Sindsdien is er veel veranderd in de wereld. De ernst van de klimaatcrisis werd eens te meer aangetoond door wereldwijde klimaatrampen, zoals de extreme droogte die in 2022 20 miljoen Kenianen met de hongersnood bedreigde, de extreme regenval die in hetzelfde jaar een derde van Pakistan onder water zette en 33 miljoen mensen

raakte, of de overstromingen in Nederland, België en Duitsland in de zomer van 2021 (NOS Nieuws 2022, Vos 2022). Nieuwe klimaatrapporten onderstreepten voorts de noodzaak om te verduurzamen.

Ook in de cultuursector nam de aandacht voor de klimaatcrisis en verduurzaming duidelijk toe. Er verschenen talloze cultuuruitingen waarin het klimaat een belangrijke rol speelt: van een klimaatroman als *Klifi* tot een speelfilm als *Captain Nova*, en van een tentoonstelling als *Stormy Weather* in Museum Arnhem tot de duizend bomen die in het kunstproject *Bosk* door de straten van Leeuwarden wandelden. Culturele organisaties werkten verder aan het verduurzamen van hun eigen bedrijfsvoering, en sloegen daarbij de handen ineen – bijvoorbeeld in de [Sectorale Routekaart Gemeentelijk Maatschappelijk Vastgoed](#), de [Routekaart Verduurzaming Monumenten](#) en de [Green Deal Circular Festivals](#). Er kwamen nieuwe tools en subsidieregelingen beschikbaar om hen hierbij te helpen, zoals de [Groene Menukaart voor Musea en Podia](#), of de [Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed](#). Verschillende branchecongressen en vakbladen wijdden edities aan het thema duurzaamheid. In de media werd gediscussieerd over nut en noodzaak van een klimaatcode voor de

kunsten (Seleky et al. 2022, Bokhorst 2022, Lingen 2022). Met programma's als de [Erfgoed Deal](#) en het [New European Bauhaus](#) werd en wordt bovendien nadrukkelijk de kracht van cultuur en erfgoed ingezet voor de duurzame transitie van de gehele samenleving.

Tegelijkertijd werd de cultuursector ook getroffen door heel andere crises, die de aandacht voor verduurzaming zowel hebben kunnen remmen als kunnen versnellen. Door de coronacrisis verkeerden grote delen van de sector bijna twee jaar lang in overlevingsstand – al was er tevens de hoop dat deze periode van gedwongen sluitingen rust en ruimte zou geven om na te denken over structurele versterking en verduurzaming. In 2022 volgden nieuwe crises in de vorm van onder meer personeelstekorten, hoge inflatie en sterk stijgende energieprijzen. Met name dit laatste is zeer relevant in het kader van verduurzaming. Verduurzaming is immers de belangrijkste manier om de kosten als gevolgen van stijgende energieprijzen te kunnen verlagen – nu, maar ook blijvend voor de toekomst. De energiecrisis onderstreept dan ook de noodzaak tot

INLEIDING

verduurzaming, en draagt bij aan een sterkere roep hierom.⁴

WAAR GAAT DEZE PUBLICATIE OVER?

Om te onderzoeken wat al deze ontwikkelingen betekend hebben voor de verduurzaming van de culturele sector, hebben de Boekmanstichting en Bureau 8080 in 2022 opnieuw onderzocht hoe culturele organisaties bezig zijn te verduurzamen en welke rol de klimaatcrisis inhoudelijk in hun werk speelt. Het resultaat van dit onderzoek verschijnt in twee delen:

1. Een **kwantitatief** deel, gebaseerd op een nieuwe enquête onder culturele organisaties. De resultaten hiervan geven onder andere inzicht in de beweegredenen van organisaties om te verduurzamen, de manier waarop zij daar in de praktijk invulling aan geven, en knelpunten en behoeften die ze hierbij ervaren.
2. Een **kwalitatief** deel, gebaseerd op interviews en deskresearch. De resultaten hiervan bieden een overzicht van duurzame initiatieven, ontwikkelingen en samenwerkingsverbanden in de sector.

Deze publicatie rapporteert over het **kwantitatieve** deel van het onderzoek, en gaat derhalve vooral over de resultaten van de uitgevoerde enquête. Het **kwalitatieve** deel verschijnt begin 2023 als afzonderlijke publicatie.

WAT IS HET DOEL VAN DEZE PUBLICATIE?

Het belangrijkste doel van dit onderzoek is het voeden van het gesprek over wat nodig is om de verduurzaming van de culturele sector te versterken en te versnellen. Dat gesprek vindt reeds op vele manieren en veel plekken in de sector plaats: bijvoorbeeld binnen brancheverenigingen en op branchecongressen, in gemeenten, tussen culturele organisaties, in het landelijke cultuurbeleid of tijdens evenementen als de State of Sustainability die Bureau 8080 en de Boekmanstichting jaarlijks organiseren. In de toekomst zal dit gesprek gevoerd moeten blijven worden, waarbij dit onderzoek informatie en inspiratie kan bieden.

Daarbij is het eerste, kwantitatieve deel vooral gericht op **informatie**. Dit deel is in het bijzonder voor beleidsmakers relevant, omdat het laat zien waar de cultuursector

staat en waar de knelpunten liggen. Ook voor culturele organisaties kunnen deze resultaten echter nuttig zijn, omdat ze tevens inzicht bieden in verschillende mogelijkheden om aan verduurzaming te werken.

Het tweede, kwalitatieve deel gaat verder op deze mogelijkheden in, en legt de nadruk op **inspiratie**. Dit deel bevat veel voorbeelden die laten zien wat er op het gebied van verduurzaming mogelijk is en wat dit kan opleveren. Daarnaast zijn hierin veel verwijzingen opgenomen naar samenwerkingsverbanden, tools, financieringsmogelijkheden en relevante publicaties. Daarmee biedt dit deel hopelijk veel aanknopingspunten voor in het bijzonder culturele organisaties en makers die met verduurzaming of de klimaatcrisis aan de slag willen.

WAT WORDT VERSTAAN ONDER 'CULTUUR' EN 'DUURZAAMHEID'?

Voorafgaand aan het vervolg van deze publicatie is het goed om enkele veelgebruikte begrippen nader toe te lichten en daarbij de relatie tussen 'cultuur' en 'duurzaamheid' iets verder uit te werken.

⁴ Zo riep de Taskforce Culturele en Creatieve Sector in een brandbrief op tot ondersteuning bij verduurzaming (Kunsten '92 2022) en werden hier ook Kamervragen over gesteld (Wuite et al. 2022).

INLEIDING

Cultuur

Deze publicatie richt zich op de **culturele en creatieve sector**, waartoe alle personen en organisaties worden gerekend die zich bezighouden met de productie, programmering, presentatie of archivering van cultuur. Omwille van de leesbaarheid wordt dit in de tekst veelal afgekort tot **culturele sector** of **cultuursector**.

In navolging van de Cultuurmonitor van de Boekmanstichting wordt cultuur in brede zin opgevat: ‘gesubsidieerd en niet-gesubsidieerd, buitenshuis en binnenshuis, canoniek en populair, professionele kunst en amateurkunst, individueel en collectief’ (Cultuurmonitor z.j.). Waar relevant wordt informatie echter gestructureerd langs dezelfde domeinen (disciplines, deelsectoren) die de Cultuurmonitor onderscheidt. Dit zijn de domeinen Audiovisueel, Beeldende kunst, Erfgoed, Games, Letteren, Ontwerp (waaronder Design en Architectuur vallen) en Podiumkunsten (waaronder Theater en Muziek vallen).

Duurzaamheid en klimaatimpact

In navolging van het rapport *Our common future* uit 1987 wordt **duurzaamheid** vaak opgevat als ‘een ontwikkeling die

tegemoetkomt aan de levensbehoeften van de huidige generatie, zonder die van de toekomstige generaties tekort te doen’ (Brundtland et al. 1987). Dat is een brede definitie, die ook blijkt uit de zeventien Sustainable Development Goals die de Verenigde Naties in 2015 vaststelden (Verenigde Naties 2015). Deze publicatie richt zich echter nadrukkelijk op **ecologische verduurzaming**, hetgeen wordt gezien als het streven de eigen **klimaatimpact** te verkleinen. Deze klimaatimpact bestaat uit het verbruik van energie en grondstoffen en de daaruit voortkomende vervuiling en uitstoot van broeikasgassen.

Hoe groot de klimaatimpact van de cultuursector – die onder meer ontstaat uit het produceren, transporteren, vertonen, bezoeken en conserveren van het cultuuraanbod – precies is, valt moeilijk vast te stellen. Dit heeft vooral te maken met de zogenoemde derde ‘scope’ binnen broeikasemissies. Dit zijn alle emissies die indirect ontstaan als gevolg van de activiteiten van een organisatie, zoals de productie van goederen, reisbewegingen of afval (Carbon Trust z.j.). Het in kaart brengen van deze scope voor de gehele cultuursector zou zeer veel kennis vereisen over de klimaatimpact van alle producten en diensten die de sector inkoopt en alle

reisbewegingen (inclusief die van publiek) die er plaatsvinden.

Wel zijn er enige gegevens beschikbaar over de eerste scope (alle broeikasgassen die een organisatie zelf direct uitstoot) en met name de tweede scope (alle broeikasgassen die indirect vrijkomen bij de productie van energie die een organisatie inkoopt). Deze cijfers zijn op dit moment beschikbaar voor de sector ‘Cultuur, sport en recreatie’, en bieden daarmee een zeer grove impressie. Enerzijds bevat deze afbakening namelijk veel organisaties die niet tot de culturele sector behoren, maar anderzijds ontbreken hierin ook veel culturele organisaties.

Niettemin verbruikte deze brede sector – binnen enkel de genoemde eerste en tweede scope – in 2019 1,44 miljard kWh aan elektriciteit (1,82 procent van het verbruik van alle bedrijven), 205 miljoen m³ gas (0,65 procent van alle bedrijven) en 16,8 miljoen liter water (4,36 procent van alle bedrijven) (CBS 2021a, 2022a). De CO₂-emissie die werd toegerekend aan de (iets anders afgebakende) sector ‘Cultuur, recreatie en overige diensten’ bedroeg 479 miljoen kg (0,31 procent van alle bedrijven) (CBS 2021b).

Hoewel de genoemde aandelen ten opzichte van alle bedrijven klein zijn, maakt

INLEIDING

dat de absolute verbruiks- en uitstootcijfers niet minder fors. Ter illustratie: de pakweg 150 miljoen bomen die Nederland naar schatting telt, kunnen in totaal ‘maar’ zo’n 3.750 miljoen kg CO₂ per jaar opnemen.⁵ En de kosten voor het genoemde elektriciteits- en aardgasverbruik bedragen in de huidige energiecrisis al snel meer dan 1 miljard euro.⁶

De cultuursector kan nog veel doen om die klimaatimpact (verder) te verkleinen, zoals inmiddels ook vele organisaties in de praktijk laten zien. Uiteindelijk zal dit ook noodzaak zijn: niet alleen om te voldoen aan wetgeving en de Nederlandse klimaatambities, maar bijvoorbeeld ook om in de toekomst voorbereid te zijn op hoge energieprijzen en verwachtingen van publiek, partners en financiers.

Klimaatschaduw

Naast klimaatimpact gaat deze publicatie ook in op de **klimaatschaduw** van de culturele sector. Dit begrip werd in 2021 door Emma Pattee geïntroduceerd om op een meer alomvattende manier te kijken naar de rol die iemand binnen de klimaatcrisis speelt (Pattee

2021, Bijlo 2022). Ter illustratie: wanneer een lobbyist voor de fossiele industrie en een klimaatactivist tegelijkertijd het vliegtuig zouden nemen voor hun werk, dan zou hun klimaatimpact weliswaar gelijk zijn, maar de gevolgen van hun daden voor het klimaat niettemin geheel verschillend. Die, meer inhoudelijke, manieren waarop iemand het klimaat – goed of slecht – beïnvloedt omschrijft Pattee als de klimaatschaduw:

Enter: the ‘climate shadow’, a concept that I created to help each of us visualize how the sum of our life’s choices influence the climate emergency. Think of your climate shadow as a dark shape stretching out behind you. Everywhere you go, it goes too, tallying not just your air conditioning use and the gas mileage of your car, but also how you vote, how many children you choose to have, where you work, how you invest your money, how much you talk about climate change, and whether your words

amplify urgency, apathy, or denial (Pattee 2021)⁷

Eén van de vertrekpunten van deze publicatie is dat de klimaatschaduw van de culturele sector belangrijk is, omdat de culturele sector inhoudelijk een belangrijke rol in de klimaatcrisis kan vervullen. Waar klimaatrapporten en nieuwsberichten vooral met het verstand communiceren, kan kunst ook het gevoel bereiken. Kunst kan activistisch zijn en mensen in beweging krijgen. Ze kan ontwrichten, en helpen ingesleten denkpatronen die tot de klimaatcrisis hebben geleid zichtbaar te maken en te doorbreken. Kunst kan toekomstscenario’s bieden en laten zien wat er verloren gaat als er geen actie wordt ondernomen. De emoties die dat oproept, kan kunst helpen omzetten in creativiteit en handelingsperspectieven. Kunst kan bang maken of juist hoop bieden en aanzetten tot actie. Daarmee is niet gezegd dat kunstenaars dit *moeten* doen, of dat alle kunstwerken die over het klimaat gaan daadwerkelijk tot

5 Hierbij is 150 miljoen genomen als midden van twee verschillende schattingen (Oude Elferink 2015, Geelen 2020). Daarbij is gerekend met een gemiddelde CO₂-opname van 25 kg per boom (Ecotree z.j.).

6 Op het moment van schrijven in september 2022 bedraagt volgens de website overstappen.nl de gemiddelde elektriciteitsprijs voor consumenten €0,90 en de gasprijs €3,83.

7 Deze ‘klimaatschaduw’ is niet in één getal uit te drukken. Het begrip is daarmee ook nadrukkelijk niet bedoeld om te meten hoe groot of klein, of licht of donker iemands klimaatschaduw is.

INLEIDING

verandering leiden,⁸ maar wel dat kunst deze mogelijkheid heeft en dat kunstenaars een belangrijke bijdrage aan het helpen oplossen van de klimaatcrisis *kunnen* leveren (zie ook Schrijen 2021, Boekel 2022).

Daarnaast kunnen kunstenaars ook op een meer directe manier onderdeel van de oplossing van het klimaatprobleem vormen. Om verdere klimaatverandering tegen te gaan zal een nieuwe, drastisch duurzamere wereld moeten worden vormgegeven – en juist het bedenken van nieuwe werelden is het werk en de expertise van veel kunstenaars. Hun creativiteit kan ons helpen nieuwe ideeën en technologieën te bedenken die niet alleen bijdragen aan een schonere, maar ook aan een mooiere, eerlijkere of slimmere wereld (zie ook Schrijen et al. 2022).

Klimaatadaptatie

Klimaatimpact en klimaatschaduw gaan over hoe de cultuursector het klimaat – positief dan wel negatief – beïnvloedt. Andersom heeft klimaatverandering ook gevolgen voor de cultuursector. Door klimaatverandering zullen bijvoorbeeld zeer hoge temperaturen, perioden van droogte, zware neerslag en

overstromingen vaker voorkomen. Deze raken de cultuursector op verschillende manieren. Zo zijn monumenten kwetsbaar voor deze weersextremen, lopen culturele organisaties in overstromingsgebieden verhoogd risico en moeten festivalorganisatoren voorbereid zijn op extreme weerscenario's. Het voorbereiden op de gevolgen van klimaatverandering wordt vaak **klimaatadaptatie** genoemd. Hoewel dit begrip geen onderdeel uitmaakte van de enquête die in deze publicatie centraal staat, besteedt het kwalitatieve deel van dit onderzoek hier wel aandacht aan.

Klimaatcrisis

Het woord **klimaatcrisis** is in het voorgaande reeds enkele keren voorbijgekomen. Hieronder wordt het geheel van klimaatverandering en de verwachte of al gaande zijnde negatieve gevolgen daarvan verstaan. Het gebruik van dit woord is vrij nieuw, maar wordt de laatste jaren steeds vaker gebruikt om het gevoel van urgentie uit te drukken dat in een woord als 'klimaatverandering' ontbreekt (zie bijvoorbeeld Carrington 2019, Berg 2022).

Hoewel het risico bestaat dat het woord zijn kracht verliest wanneer het te vaak wordt herhaald, wordt het in deze publicatie gebruikt om recht te doen aan de klimaatcrisis als een van de grootste en urgentste problemen van deze tijd.

⁸ Zo bleek uit een onderzoek dat vooral 'beautiful and colorful depictions of sublime nature that are showing solutions to environmental problems' mensen wisten te inspireren en activeren (Cascone 2019).

RESULTATEN ENQUÊTE

*KlimaatExpo '22 in Academiehuis Grote Kerk in Zwolle
(Foto: Peter Tijhuis)*

KLIMAATEXPO '22

RESULTATEN ENQUÊTE

Om te onderzoeken in welke mate en op welke manier de culturele sector werkt aan verduurzaming, hebben de Boekmanstichting en Bureau 8080 in de eerste helft van 2022 een enquête uitgezet onder culturele organisaties, als vervolg op onderzoek uit 2019 (Schrijen 2019). In dit hoofdstuk worden de resultaten van deze enquête besproken. Daaraan voorafgaand worden echter eerst de opzet van de enquête, de respons en de implicaties hiervan voor de interpretatie van de resultaten toegelicht.

OPZET ENQUÊTE

Voor het ontwerp van de enquête is het onderzoek uit 2019 als uitgangspunt genomen. Hieruit zijn zoveel mogelijk vragen overgenomen om vergelijkingen door de tijd mogelijk te maken. Evenwel zijn op basis van de ervaring met dit eerdere onderzoek verschillende aanpassingen gemaakt, bijvoorbeeld door vragen of antwoordopties toe te voegen, te verwijderen of te combineren. De belangrijkste verandering betreft echter de toevoeging van een reeks vragen over de mate waarin en de manier waarop de klimaatcrisis inhoudelijk een rol

speelt in het werk van culturele organisaties. Dit is een uitbreiding ten opzichte van het eerste onderzoek, dat uitsluitend over het verduurzamen van de organisatie ging. In totaal bevatte de enquête 34 vragen.

Deze vragen zijn zo opgesteld dat ze beantwoord konden worden door een grote diversiteit aan culturele organisaties én zelfstandigen. Dit had echter als beperking dat de vragen redelijk algemeen geformuleerd waren, en dat er situaties konden optreden waarin een vraag niet van toepassing was op de organisatie van een respondent. Om dit laatste zoveel mogelijk te voorkomen, is waar mogelijk gebruik gemaakt van logische regels om niet-relevante vragen over te slaan. Ook konden vrijwel alle vragen door de respondent zelf worden overgeslagen.

De conceptvragenlijst is besproken met de leden van de begeleidingscommissie van dit onderzoek, waarna deze op basis van hun feedback verbeterd en aangescherpt is.⁹ Van de definitieve vragenlijst is vervolgens een digitale versie gemaakt via enquête-software SurveyMonkey, waarna een link hiernaar breed is uitgezet in de culturele sector. Circa 50 brancheverenigingen, belangenvertegenwoordigers,

koepelorganisaties en fondsen zijn gevraagd om de enquête met hun achterban te delen, en ook de Boekmanstichting en Bureau 8080 zelf hebben dit via hun communicatiekanalen gedaan. Respondenten hadden vervolgens van 16 mei tot en met 19 juni 2022 de tijd om de enquête in te vullen.

RESPONS

In de periode waarin de enquête openstond, hebben 216 respondenten deze ingevuld, waarvan 114 volledig. Het grootste deel van de vragenlijsten is ingevuld door personen die een managementfunctie vervullen binnen hun organisatie.

Deze respons is lager dan in 2019, toen 258 respondenten de vragenlijst invulden (waarvan 176 volledig). Hiervoor zijn verschillende verklaringen denkbaar. Zoals hiervoor genoemd, bevindt de cultuursector zich nog te midden van verschillende crises, waardoor er mogelijk bij respondenten minder tijd was om een (relatief lange) enquête in te vullen. Ook zou tijd schaarser kunnen zijn geweest omdat de enquête in de – voor velen relatief drukke –

⁹ Deze begeleidingscommissie werd specifiek voor dit onderzoek samengesteld en bestond uit Nanda van Beest (Gemeente Leiden), Thijs Bouman (Rijksuniversiteit Groningen), Matthea de Jong (Tolhuistuin/Warming Up Festival), Sara Knijff (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap), Marianne Versteegh (Kunsten '92) en Laura van de Voort (Green Events).

RESULTATEN ENQUÊTE

maanden vóór de zomer werd uitgezet.¹⁰ Wellicht heeft daarbij ook ‘enquête-moeheid’ een rol gespeeld: niet alleen zijn tijdens de coronapandemie veel enquêtes verspreid, ook was in sommige deelsectoren relatief recent al een vragenlijst over verduurzaming gedeeld.¹¹

In de respons zijn zo’n 30 verschillende soorten organisaties vertegenwoordigd uit alle domeinen van de culturele sector.¹² Hoewel de respons daarmee zeer divers is, zijn niet alle soorten organisaties in gelijke mate vertegenwoordigd. Galeriestellingen zijn oververtegenwoordigd (45 respondenten), en ook musea (24) en toneel-/theatergezelschappen (23) komen relatief veel voor. De meeste categorieën zijn echter maar met enkele respondenten vertegenwoordigd, en daarmee ook te klein om een zinvolle uitsplitsing naar te maken.

TABEL 1 – AANTAL RESPONDENTEN PER SOORT CULTURELE ORGANISATIE (N=216)

Galerie/presentatie-instelling/tentoonstellingsruimte	45	Bioscoop/filmtheater	3
Museum	24	Atelier	3
Toneel- of theatergezelschap/toneel- of theaterproductie	23	Cultureel verzamelgebouw	3
Ondersteunende instelling	19	Culturele vereniging/amateurvereniging	3
Bibliotheek	14	Ontwerpbureau	3
Theater/schouwburg/concertgebouw	12	Overheid	3
Orkest/muziekgezelschap/muziekproductie	10	Architectuurinstelling	2
Anders, namelijk...	9	Kunstfestival	2
Zelfstandig kunstenaar	8	Onderwijs	2
Centrum voor de kunsten/muziekschool	7	Filmfestival	1
Podiumkunstenfestival	5	Filmproductie	1
Culturele broedplaats	4	Archief	1
Game-ontwikkelaar	4	Poppodium	1
Uitgeverij	4		

Enkele gegeven antwoorden in de categorie ‘Anders, namelijk...’ zijn op basis van het antwoord handmatig toegevoegd aan één van de bestaande antwoordcategorieën. Antwoordcategorieën zonder respondenten zijn in deze tabel buiten beschouwing gelaten.

¹⁰ De vorige enquête stond open van 13 maart tot en met 17 april 2019.

¹¹ Zo heeft het Holland Festival een enquête uitgezet onder festivals, en heeft de KB in 2020 onderzoek gedaan onder openbare bibliotheken (Hoek et al. 2022).

¹² Uitgangspunt in het onderzoek zijn de domeinen die worden onderscheiden in de [Cultuurmonitor](#): Audiovisueel, Beeldende kunst, Erfgoed, Games, Letteren, Ontwerp (Architectuur en Design) en Podiumkunsten (Theater en Muziek).

RESULTATEN ENQUÊTE

Gelijkmatiger is de respons verdeeld qua organisatiegrootte. Respondenten konden de vraag hierover beantwoorden aan de hand van vier verschillende grootteklassen, die alle goed vertegenwoordigd zijn in de respons: '1 werknemer' (15,8 procent van de respondenten), '2-10' werknemers (33,5 procent), '11-50 werknemers' (26,1 procent) en 'Meer dan 50 werknemers' (24,6 procent). Deze groepen zijn groot genoeg om in de resultaten een zinvolle uitsplitsing te kunnen maken naar organisatiegrootte.

Een relevant kenmerk van de respondenten is ten slotte hun huisvestingssituatie. Voor het deel van verduurzaming dat te maken heeft met het gebouw, kan het immers uitmaken of dit gebouw gehuurd wordt of in eigen bezit is, en of het gedeeld wordt met andere gebruikers of alleen door de eigen organisatie gebruikt wordt. In de respons zijn verschillende vormen van huisvesting vertegenwoordigd. 66 procent van de organisaties huurt het gebouw waarin ze gevestigd zijn, bij 23 procent is het in eigen bezit. Daarnaast is 50 procent van de respondenten de enige gebruiker van hun gebouw, terwijl 39 procent het deelt met anderen.

TABEL 2 – ORGANISATIEGROOTTE VAN RESPONDENTEN (N=203)

Antwoordoptie	Aantal	Aandeel
1 werkende	32	15,8 %
2 – 10 werkenden	68	33,5 %
11 – 50 werkenden	53	26,1 %
Meer dan 50 werkenden	50	24,6 %

Het betreft hierbij zowel werkenden in loondienst als ingehuurd personeel (waaronder zzp'ers).

TABEL 3 – HUISVESTING VAN RESPONDENTEN (N=196)

Antwoordoptie	Aantal	Aandeel
Eigen gebouw in bezit van de organisatie	39	20,3 %
Eigen gebouw gehuurd van de gemeente	23	12,0 %
Eigen gebouw gehuurd van een andere verhuurder	34	17,7 %
Gedeeld gebouw in bezit van de organisatie	5	2,6 %
Gedeeld gebouw gehuurd van de gemeente	27	14,1 %
Gedeeld gebouw gehuurd van een andere verhuurder	42	21,9 %
In meerdere gebouwen	6	3,1 %
Mijn organisatie heeft geen eigen huisvesting	14	7,3 %
Anders, namelijk...	2	1,0 %

Enkele gegeven antwoorden in de categorie 'Anders, namelijk...' zijn op basis van het antwoord handmatig toegevoegd aan één van de bestaande antwoordcategorieën. Antwoordcategorieën zonder respondenten zijn in deze tabel buiten beschouwing gelaten.

RESULTATEN ENQUÊTE

INTERPRETATIE RESULTATEN

De gemaakte keuzes bij de opzet van de enquête en de samenstelling van de respons hebben enkele implicaties die belangrijk zijn om bij de interpretatie van de resultaten in overweging te houden:

- Hoewel de respons recht doet aan de grote diversiteit van organisaties in de cultuursector – zowel qua soort organisatie, organisatiegrootte als huisvestingssituatie – zijn niet alle soorten organisaties in gelijke mate vertegenwoordigd. Zo telt de respons relatief weinig eenmanszaken ten opzichte van hun aandeel in de culturele sector. Omdat de respons tevens relatief laag is, kan deze daardoor niet als representatief worden verondersteld.
- Het risico bestaat dat organisaties die verduurzaming belangrijk vinden en hier veel aan doen, eerder geneigd waren de enquête (volledig) in te vullen dan organisaties waarvoor duurzaamheid minder van belang is. Dit beperkt eveneens de representativiteit van het onderzoek.
- Er zijn in de vragenlijst geen exacte cijfers over aspecten van verduurzaming (bijvoorbeeld over energieverbruik, afval

of kosten) uitgevraagd, omdat deze voor veel respondenten waarschijnlijk moeilijk(er) in te vullen zouden zijn. Dat betekent echter dat een deel van de vragen berust op inschattingen van respondenten. Daarbij bestaat het risico dat respondenten andere maatstaven hanteren (wat voor één organisatie een grote inspanning is, is voor de ander een kleine stap), en dat sociale wenselijkheid een rol gespeeld kan hebben bij de beantwoording.

- Een meerwaarde van dit onderzoek is dat het op een aantal gebieden een vergelijking tussen 2019 en 2022 mogelijk maakt. Wel geldt daarbij dat de respons waarop deze vergelijking gebaseerd is in beide jaren verschilt. Omdat in beide jaren de enquête volledig anoniem werd ingevuld, is het ook niet mogelijk om te controleren hoe groot de overlap in de respons is of om alleen organisaties te selecteren die in beide jaren aan het onderzoek hebben deelgenomen.
- De enquête is afgenomen in mei en juni 2022. Hoewel de energieprijzen toen ook al fors stegen, namen de prijzen – en tevens de roep om verduurzaming – in de maanden na het onderzoek verder toe (CBS 2022c). Het is dan ook voorstelbaar dat de wens en motivatie om te

verduurzamen in de sector bij verschijnen van dit onderzoek in oktober 2022 groter is dan bij de uitvoering ervan.

Hoewel de respons van het onderzoek niet als representatief mag worden verondersteld, maakt dat het onderzoek op zichzelf niet minder waardevol. Uit het onderzoek volgen verschillende knelpunten en behoeften die een aanpak vragen om de verduurzaming van de cultuursector te versterken en te versnellen. Aannemende dat de enquête waarschijnlijk eerder ingevuld zal zijn door organisaties die al veel aan verduurzaming werken dan door organisaties die dit niet doen, zullen deze knelpunten voor de sector als geheel waarschijnlijk ook eerder groter dan kleiner zijn dan uit dit onderzoek blijkt. Dat versterkt de relevantie van deze resultaten, die in de volgende paragraaf verder worden uitgewerkt.

RESULTATEN

In deze paragraaf worden de resultaten van de enquête besproken aan de hand van vijf thema's: 'Motivatie om te verduurzamen', 'Verduurzaming in de praktijk', 'Knelpunten en behoeften', 'Kosten en baten' en 'Klimaatcrisis in het werk van organisaties'. De oorspronkelijke volgorde van de

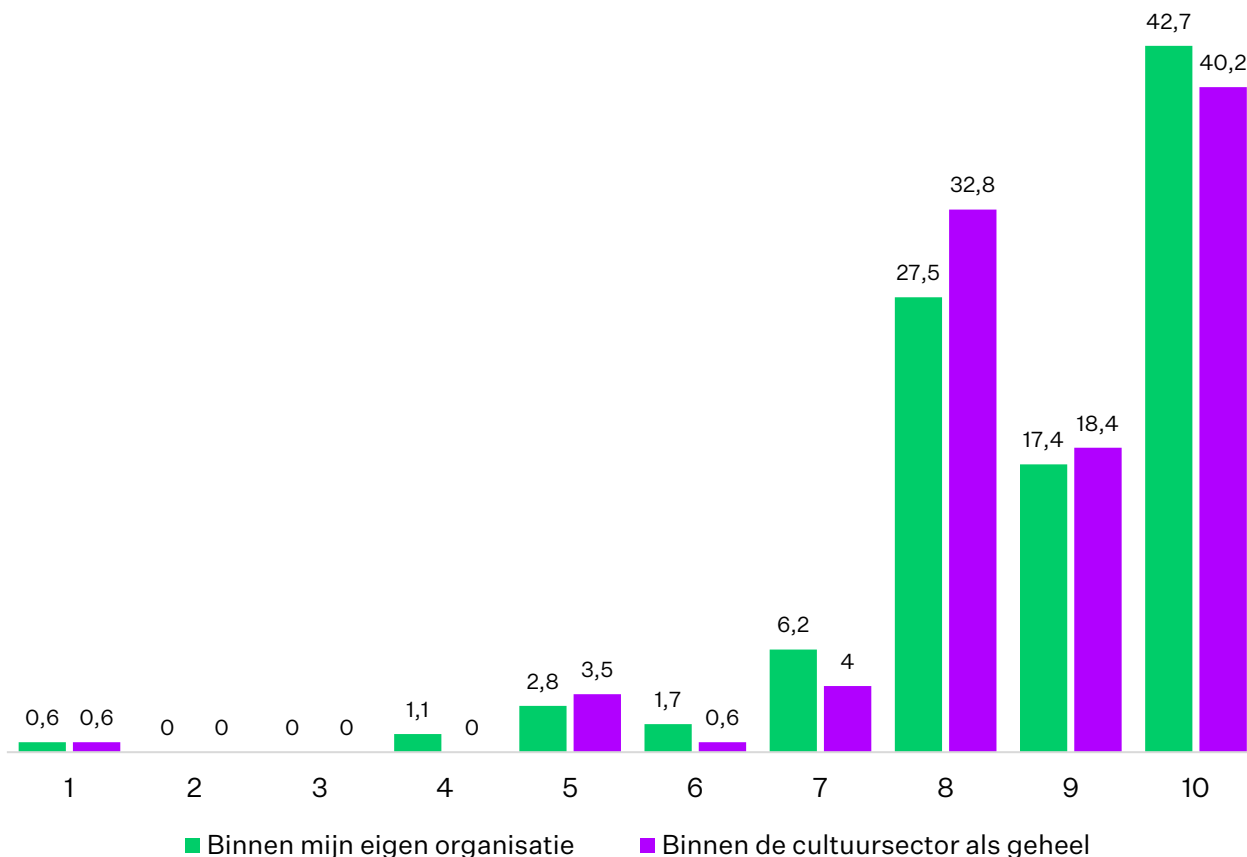
RESULTATEN ENQUÊTE

vragenlijst wordt daarbij losgelaten. Dit – in combinatie met de mogelijkheid dat vragen overgeslagen werden – verklaart waarom in de bespreking een vraag soms meer en soms minder respondenten telt dan de vorige vraag.

Motivatie om te verduurzamen

De noodzaak om te verduurzamen wordt door de respondenten sterk gezien: het belang om de eigen organisatie en de cultuursector als geheel in de komende jaren te verduurzamen wordt door hen gemiddeld beoordeeld met een 8,8 op een schaal van 1 ('heel onbelangrijk') tot 10 ('heel belangrijk'). Dit is een kleine stijging ten opzichte van 2019, toen het belang van verduurzaming voor de eigen organisatie werd beoordeeld met een 8,5 en voor de gehele cultuursector met een 8,6. Binnen de groep respondenten is daarbij nog wel een verschil zichtbaar tussen zelfstandigen en organisaties met meerdere werknemers. De zelfstandigen die deze vraag hebben ingevuld beoordelen het belang om te verduurzamen iets lager, met gemiddeld een 7,9.

Figuur 1 - Belang om te verduurzamen op een schaal van 1 ('heel onbelangrijk') tot 10 ('heel belangrijk'), aandeel van het totaal aantal respondenten (N = 181)

Procentuele verdeling van antwoorden op de vraag 'Hoe belangrijk vindt u het dat er de komende jaren aan verduurzaming gewerkt wordt, op een schaal van 1 ('Heel onbelangrijk') tot 10 ('Heel belangrijk')?'.
■ Binnen mijn eigen organisatie ■ Binnen de cultuursector als geheel

RESULTATEN ENQUÊTE

Degenen die de enquête hebben ingevuld – veelal personen met een managementfunctie – vinden het dus (zeer) belangrijk om te verduurzamen, maar hoe zit dat met hun collega's? Hiernaar gevraagd geeft 68 procent van de respondenten aan het (heel erg) eens te zijn met de stelling dat de medewerkers in de organisatie zich bewust zijn van het belang te verduurzamen (t.o.v. 60 procent in 2019), en 51 procent met de stelling dat medewerkers hier ook actief aan meewerken (t.o.v. 50 procent in 2019). Nieuw in deze enquête was daarnaast de stelling 'De medewerkers in mijn organisatie willen dat we als organisatie sneller verduurzamen'. 38 procent van de respondenten was het hier (heel erg) mee eens, 18 procent (heel erg) mee oneens.

De motivatie om te verduurzamen is verder uitgediept door respondenten een lijst met elf mogelijke redenen om te verduurzamen voor te leggen (naast de mogelijkheid om andere redenen te noemen), en te vragen in hoeverre die voor hun organisatie van toepassing zijn. Wanneer de verschillende redenen in de resultaten vervolgens worden gerangschikt naar de mate waarin ze door respondenten gekozen werden, dan zijn drie duidelijke categorieën zichtbaar. De meeste organisaties hebben een intrinsieke motivatie om te verduurzamen: ze

TABEL 4 - STEUN VOOR VERDUURZAMING ONDER MEDEWERKERS ORGANISATIE, AANDEEL VAN HET TOTAAL AANTAL RESPONDENTEN (N = 119)

Stelling	Dat weet ik niet / n.v.t.	Heel erg oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Heel erg eens
De medewerkers in mijn organisatie zijn zich bewust van het belang om de organisatie te verduurzamen	5,9 %	0,8 %	5,9 %	19,3 %	50,4 %	17,7 %
De medewerkers in mijn organisatie werken actief mee aan het verduurzamen van de organisatie	6,7 %	1,7 %	8,3 %	32,5 %	38,3 %	12,5 %
De medewerkers in mijn organisatie willen dat we als organisatie sneller verduurzamen	12,6 %	2,5 %	16,0 %	31,1 %	31,1 %	12,6 %

Procentuele verdeling van antwoorden op de vraag 'In hoeverre bent u het eens met de volgende drie stellingen?'.

vinden het belangrijk, zien het als hun verantwoordelijkheid of willen iets meegeven aan bezoekers. Daarachter volgen redenen die goed zijn voor de eigen organisatie: toekomstbestendigheid, imago en financiën.

Het minst gekozen zijn redenen die te maken hebben met een verplichting: slechts weinig organisaties worden of voelen zich verplicht om te verduurzamen.

RESULTATEN ENQUÊTE

TABEL 5 – REDENEN OM TE VERDUURZAMEN (N=141)

	Dat weet ik niet / n.v.t.	Niet	Een beetje	Redelijk veel	Veel
Omdat we dit als organisatie belangrijk vinden	1,5%	2,2%	6,5%	26,1%	63,8%
Omdat we dit als onze verantwoordelijkheid zien	1,4%	2,2%	10,8%	19,4%	66,2%
Omdat we het belang van duurzaamheid aan onze bezoekers willen meegeven	8,0%	6,5%	12,3%	29,7%	43,5%
Om voorbereid te zijn op toekomstige ontwikkelingen of regelgeving	2,2%	8,7%	20,3%	28,3%	40,6%
Omdat het goed is voor ons imago	7,3%	8,0%	24,6%	30,4%	29,7%
Vanwege de hoge energieprijzen	9,4%	15,9%	24,6%	21,7%	28,3%
Om geld te besparen	6,6%	18,3%	22,6%	23,4%	29,2%
Vanwege de Klimaatwet	19,0%	24,8%	21,2%	18,3%	16,8%
Omdat bezoekers dit van ons verlangen	11,0%	20,6%	30,2%	27,9%	10,3%
Omdat we dit verplicht zijn vanuit de Wet Milieubeheer en Informatieplicht	18,4%	33,8%	19,1%	16,9%	11,8%
Omdat partners of subsidieverstrekkers dit van ons verlangen	9,5%	36,5%	24,8%	19,7%	9,5%

De antwoordopties zijn gesorteerd op basis van hun gewogen gemiddelde. Hierbij heeft 'Niet' een gewicht van 0, 'Een beetje' van 1, etc.

In het kader van deze verplichting zijn ook twee vragen relevant die later in de enquête gesteld werden. 26 procent van de respondenten (oplopend tot 49 procent onder grote organisaties met meer dan 50 werknemers) brengt in kaart of er vanuit wet- of regelgeving verplichtingen op het gebied van duurzaamheid zijn waaraan de organisatie moet voldoen. Een kwart van de organisaties die subsidie ontvangen, ervaart daarnaast een verplichting of aanmoediging van de subsidieverstrekker om aan verduurzaming te werken.

Tussen groepen respondenten zijn wel verschillen zichtbaar in het gewicht dat aan verschillende redenen om te verduurzamen wordt toegekend. Bij grotere culturele organisaties spelen imago, kosten, bezoekers en partners gemiddeld sterker mee in de motivatie om te verduurzamen dan bij kleinere organisaties. Bij culturele organisaties die de enige gebruiker van hun gebouw zijn, spelen daarnaast de kosten en energieprijzen gemiddeld een grotere rol dan bij organisaties die hun pand delen met anderen.

RESULTATEN ENQUÊTE

Waar het bovenstaande vooral *positieve* redenen betrof om *wel* te verduurzamen, is respondenten ook gevraagd wat zij als *negatieve* risico's zien als ze *niet* zouden verduurzamen. De antwoorden hierop zijn zeer divers. De meest genoemde risico's zijn hoge energiekosten, het vergroten van de klimaatcrisis en imagoschade. Daarnaast wordt – onder andere – gewezen op het oplopen van een achterstand ten opzichte van de rest van de samenleving, verminderd draagvlak van publiek, vervreemding van de eigen missie en maatschappelijke (voorbeeld)functie, verlies van subsidiemogelijkheden, gewetensbezwaar en het risico dat personeel niet meer voor de organisatie wil werken.

Een vervolgvraag over de risico's voor de cultuursector als geheel leverde grotendeels dezelfde reacties op, al redeneren sommige respondenten hier iets verder door. Zo kan de toegankelijkheid van cultuur afnemen als hoge energiekosten leiden tot hogere toegangsprijzen, en wordt er gewezen op mogelijk verlies van maatschappelijk en politiek draagvlak voor cultuur.

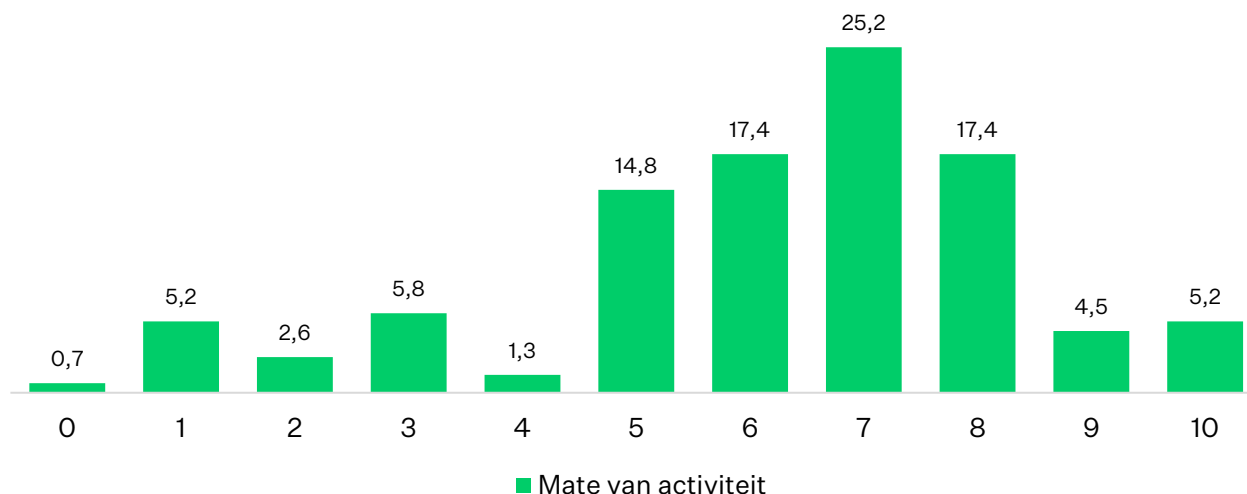
Verduurzaming in de praktijk

Onder respondenten en hun collega's lijkt de motivatie om te verduurzamen groot te zijn,

maar belangrijk is de vraag in hoeverre hier in de praktijk ook opvolging aan wordt gegeven. Gemiddeld genomen beoordelen de respondenten de mate waarin zij actief aan verduurzaming werken met een 6,2 op een schaal van 0 ('geheel niet actief') tot 10 ('heel erg actief'). Dit lijkt enigszins vergelijkbaar met de situatie in 2019, toen het merendeel van de respondenten zichzelf omschreef als

'een beetje' of 'redelijk actief'. Binnen de respons vinden organisaties met 2-10 werknemers zichzelf gemiddeld het minst actief (5,6) en de organisaties met meer dan 50 werknemers het meest (6,7). Organisaties met een gebouw in eigen bezit vinden zichzelf daarnaast gemiddeld actiever dan organisaties die hun gebouw huren.

Figuur 2 - Mate van verduurzaming op een schaal van 0 ('geheel niet actief') tot 10 ('heel erg actief'), aandeel van het totaal aantal respondenten (N = 155)

Procentuele verdeling van antwoorden op de vraag 'Hoe actief werkt uw organisatie volgens uw gevoel aan verduurzaming, op een schaal van 0 ('Geheel niet actief') tot 10 ('Heel erg actief')?'.
■ Mate van activiteit

RESULTATEN ENQUÊTE

Om meer inzicht te krijgen in *hoe* culturele organisaties verduurzamen, is respondenten gevraagd uit een lijst met twintig manieren om aan verduurzaming te werken te selecteren welke op hun organisatie van

toepassing zijn. Daarbij geldt dat maatregelen die relatief gemakkelijk en goedkoop zijn (bijvoorbeeld het scheiden van afval, aandacht aan het klimaat besteden in de programmering, medewerkers stimuleren met

het OV te komen) duidelijk vaker genoemd worden dan complexere en duurdere ingrepen (bijvoorbeeld het verduurzamen van ICT, het vergroenen van daken en gevels, compensatie van CO₂-uitstoot).

TABEL 6 - GENOMEN DUURZAAMHEIDSMATREGELEN DOOR CULTURELE ORGANISATIES, GESORTEERD OP FREQUENTIE

We scheiden drie of meer verschillende afvalstromen	88	We informeren bezoekers/gasten over onze duurzaamheidsambities en -stappen	27
In een deel van onze programmering is er aandacht voor het klimaat	60	We hebben ons gebouw geïsoleerd	26
We stimuleren medewerkers om met het OV te komen	60	We hebben beleid voor het gebruik van het vliegtuig bij reizen korter dan 750 km	23
We monitoren ons energieverbruik	59	We wekken zelf energie op	21
We gebruiken milieuvriendelijke schoonmaakmiddelen	58	We hebben duurzame/ circulaire eisen geformuleerd bij onze producties	20
We stimuleren bezoekers/gasten om met het OV te komen	54	We hebben maatregelen genomen om de biodiversiteit te verhogen	17
We hebben maatregelen getroffen om energiebesparend gedrag in het gebouw te stimuleren	48	We verduurzamen onze ICT	12
We maken gebruik van groene stroom	46	We compenseren de CO ₂ -uitstoot van gemaakte dienstreizen	11
We werken actief aan afvalpreventie	44	Ons gebouw heeft groene daken of gevels	7
We besteden in ons jaarverslag aandacht aan duurzaamheid	36	We compenseren de CO ₂ -uitstoot van ons energieverbruik	6

Omdat respondenten delen van de vraag konden overslaan wanneer iets niet op hen van toepassing waren, is het niet mogelijk de resultaten als aandeel van het aantal respondenten weer te geven.

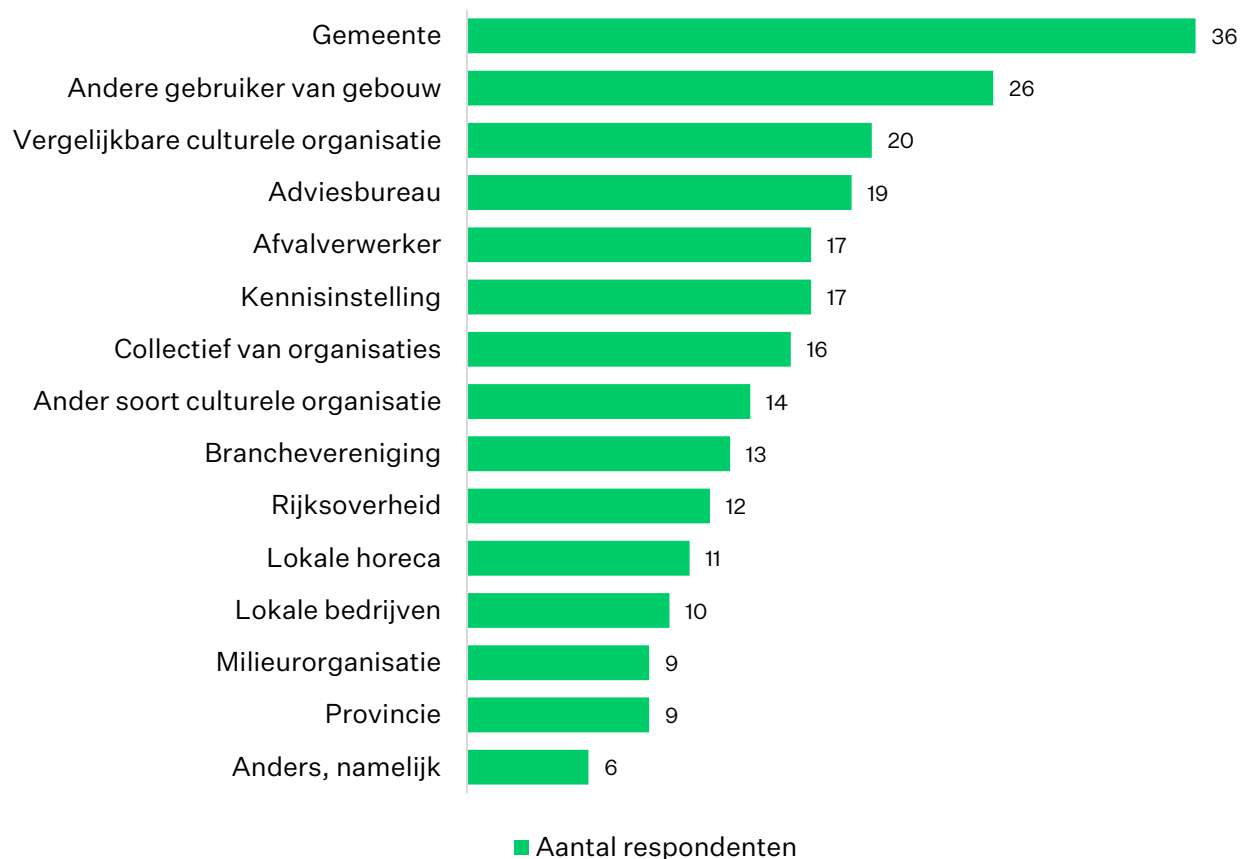
RESULTATEN ENQUÊTE

Circa 80 respondenten werken bij het verduurzamen samen met andere organisaties. Net als in 2019 is daarbij de gemeente veruit de belangrijkste samenwerkingspartner, gevolgd door andere gebruikers van hetzelfde gebouw en vergelijkbare culturele organisaties.

Naast de mate van verduurzaming en de invulling daarvan, is het relevant te weten in hoeverre verduurzaming incidenteel gebeurt of structureel onderdeel is van de bedrijfsvoering. Dit laatste kan op verschillende manieren, waarvan er vier zijn uitgevraagd in de enquête: het opstellen en vastleggen van ambities in een plan, het aanwijzen van één of meerdere verantwoordelijken in de organisatie, het monitoren van verduurzaming en het toewerken naar een duurzaamheidscertificaat zoals BREEAM of GreenKey.

De resultaten laten op de eerste plaats zien dat – net als in 2019 – de meeste respondenten deze stappen (nog) niet genomen hebben. Daarnaast blijken de stappen vaak met elkaar samen te hangen: als er bijvoorbeeld geen plan is, dan is er vaak ook niemand verantwoordelijk gemaakt en worden er geen cijfers bijgehouden. Bovenal tonen de resultaten echter dat er nog veel te winnen is. Het vaststellen en -leggen van een doel en het aanwijzen van iemand die dit kan

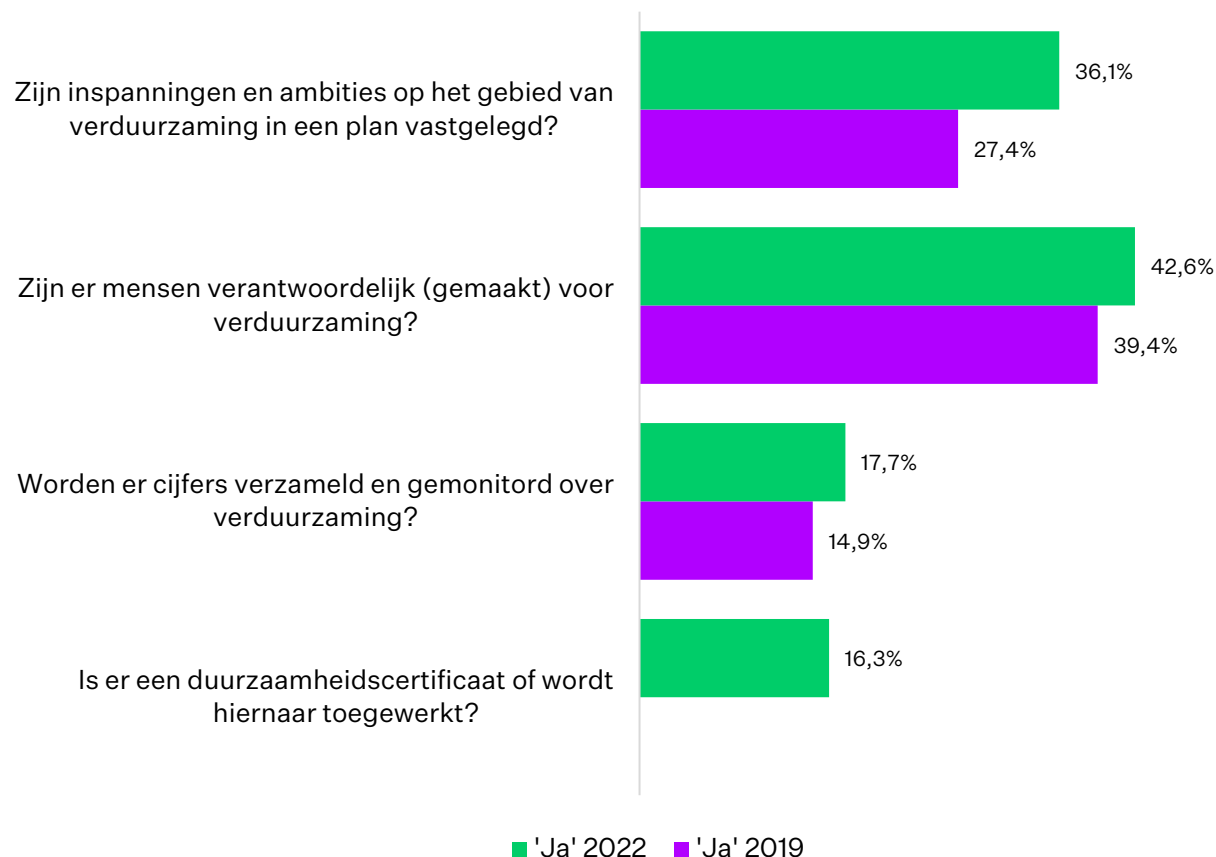
Figuur 3 - Meest voorkomende samenwerkingspartners bij verduurzaming (N=80)

Enkele gegeven antwoorden in de categorie 'Anders, namelijk...' zijn op basis van het antwoord handmatig toegevoegd aan één van de bestaande antwoordcategorieën.

RESULTATEN ENQUÊTE

Figuur 4 - Mate waarin duurzaamheid structureel belegd is binnen organisaties, aandeel van alle respondenten (2019: N = 175 / 2022: N = 122-124)

Respondenten die geen 'Ja' antwoordden, antwoordden ofwel 'Nee' ofwel 'Dat weet ik niet/n.v.t.'.

realiseren lijken immers randvoorwaarden te zijn voor structurele verduurzaming, maar deze zijn nu nog bij een minderheid van de organisaties vervuld.

Knelpunten en behoeften

Dat er nog veel gedaan kan worden op het gebied van verduurzaming, beaamt ook het grote merendeel van de respondenten: 80,1 procent van hen zou meer aan verduurzaming willen doen dan op dit moment gebeurt. Dit is zeer vergelijkbaar met de situatie in 2019, toen 80,7 procent van de respondenten aangaf in de toekomst actiever te willen verduurzamen.

Gevraagd naar knelpunten die het verwezenlijken van deze ambitie in de weg kunnen staan, worden drie knelpunten duidelijkst het vaakst genoemd: een gebrek aan geld, afhankelijkheid van andere partijen en andere onderwerpen die meer prioriteit hebben. Ook in 2019 werden deze knelpunten vaak door respondenten genoemd. Een kleine verandering is evenwel dat een gebrek aan kennis over duurzame oplossingen relatief iets minder vaak als knelpunt genoemd werd dan in 2019.

Opvallend is daarnaast dat meer de helft van de respondenten aangeeft dat een gebrek aan ondersteuning vanuit het

RESULTATEN ENQUÊTE

(cultuur)beleid (redelijk) veel invloed heeft op de verduurzaming van de organisatie. Dit punt verdient verdere uitdieping in de toekomst. Relevante vervolgvragen zouden namelijk zijn of dit gebrek vooral ervaren wordt met betrekking tot het landelijke (cultuur)beleid, het gemeentelijke (cultuur)beleid of het beleid van de eigen organisatie, alsook wat dan de wensen zouden zijn ten opzichte van dit beleid.

De ervaren behoeftes die respondenten vervolgens via een open vraag konden aangeven, volgen veelal uit de ervaren knelpunten. Geld wordt veruit het vaakst genoemd, gevolgd door begeleiding en ondersteuning (of wellicht: ontzorging), informatie en inspiratie, medewerking van andere partijen (meestal de verhuurder) en beleid (bijvoorbeeld voor duidelijke richtlijnen, financiële ondersteuning of een verplichting als stok achter de deur).

Kosten en baten

Hoewel het in het woord zit, hoeft 'verduurzaming' niet 'duur' te zijn: door het veranderen van gedrag en het maken van andere keuzes kan bijna iedereen de eigen ecologische voetafdruk verkleinen. Toch speelt, zoals in het voorgaande bleek, geld

TABEL 7 - KNELPUNTEN BIJ VERDERE VERDUURZAMING (N=107)

	Dat weet ik niet / n.v.t.	Niet	Een beetje	Redelijk veel	Veel
Er is te weinig geld voor duurzame oplossingen beschikbaar	3,8%	7,6%	15,2%	26,7%	46,7%
We zijn afhankelijk van andere partijen	2,9%	8,7%	23,1%	25,0%	40,4%
Andere onderwerpen hebben meer prioriteit	0,9%	8,5%	19,8%	34,9%	35,9%
Er is te weinig tijd voor duurzame oplossingen beschikbaar	1,0%	11,4%	26,7%	33,3%	27,6%
We ervaren te weinig ondersteuning vanuit het (cultuur)beleid	12,5%	17,3%	15,4%	24,0%	30,8%
Verduurzaming in onze huisvesting is praktisch niet mogelijk	10,5%	14,3%	28,6%	21,9%	24,8%
Er is te weinig kennis over duurzame oplossingen beschikbaar	1,9%	21,0%	33,3%	30,5%	13,3%
De (gevoelde) noodzaak is niet groot genoeg	0,9%	28,3%	32,1%	35,9%	2,8%

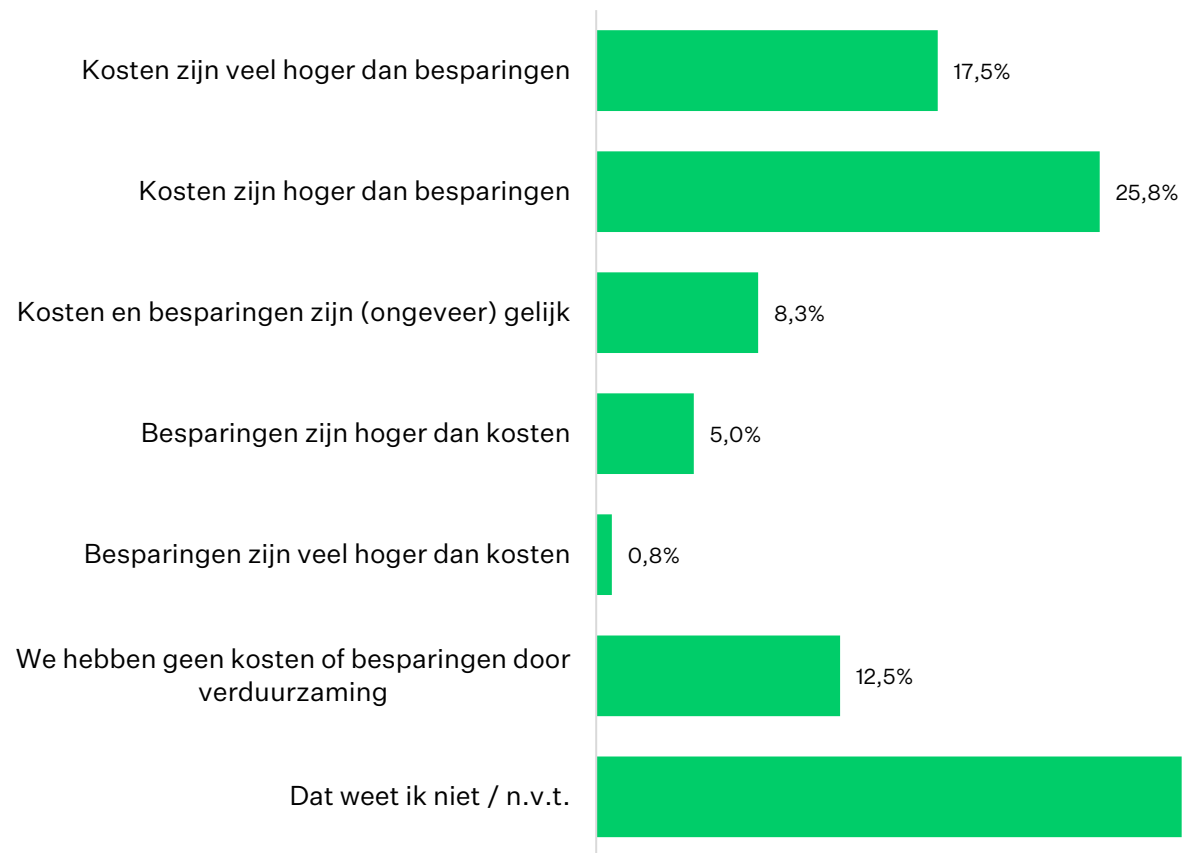
De antwoordopties zijn gesorteerd op basis van hun gewogen gemiddelde. Hierbij heeft 'Niet' een gewicht van 0, 'Een beetje' van 1, etc.

wel een belangrijke rol in het verduurzamingsproces. De mogelijkheid om geld te besparen (onder meer op de hoge energieprijzen) speelt bij meer dan de helft van de respondenten (redelijk) veel mee in de

motivatie om te willen verduurzamen. Aan verschillende duurzame ingrepen gaat echter eerst een investering vooraf, en veel respondenten noemen het geld dat hiervoor

RESULTATEN ENQUÊTE

Figuur 5 - Verhouding tussen kosten van en besparingen door verduurzaming, aandeel van alle respondenten (N = 120)

Procentuele verdeling van antwoorden op de vraag 'Hoe zou u de balans tussen de kosten en de opbrengsten van verduurzaming in uw organisatie omschrijven?'.

benodigd is dan ook als grootste knelpunt en behoefte.

Voor de grootste groep respondenten (43,3 procent) geldt op dit moment dat de kosten van verduurzaming volgens hen (veel) hoger zijn dan de besparingen. Bij 8,3 procent zijn de kosten en besparingen (ongeveer) in balans, en 5,8 procent van de respondenten bespaart meer met verduurzaming dan dat het kost. Een groot deel van de respondenten heeft echter ook geen kosten of besparingen (12,5 procent) of weet dit niet (30,0 procent).

Besparingen op (energie)kosten zijn echter niet de enige baten die verduurzaming kan opleveren. Respondenten ervaren verschillende andere, niet-financiële voordelen van verduurzaming. Daarbij wordt vaak gewezen op een positief effect voor het imago van de organisatie en het (goede) gevoel een bijdrage te leveren aan het helpen verminderen van het klimaatprobleem. Ook de eigen medewerkers worden door veel respondenten genoemd: verduurzaming zorgt volgens hen voor een gezondere en prettigere werkomgeving, en voor meer trots en loyaliteit onder het personeel.

RESULTATEN ENQUÊTE

Klimaatcrisis in het werk van organisaties

Elk van bovenstaande vragen gaat over de mate waarin en de manier waarop culturele organisaties zelf verduurzamen. Dit is echter slechts één van de manieren waarop zij een bijdrage kunnen leveren aan het tegengaan van de klimaatcrisis. Een andere is via het werk dat zij maken of programmeren.

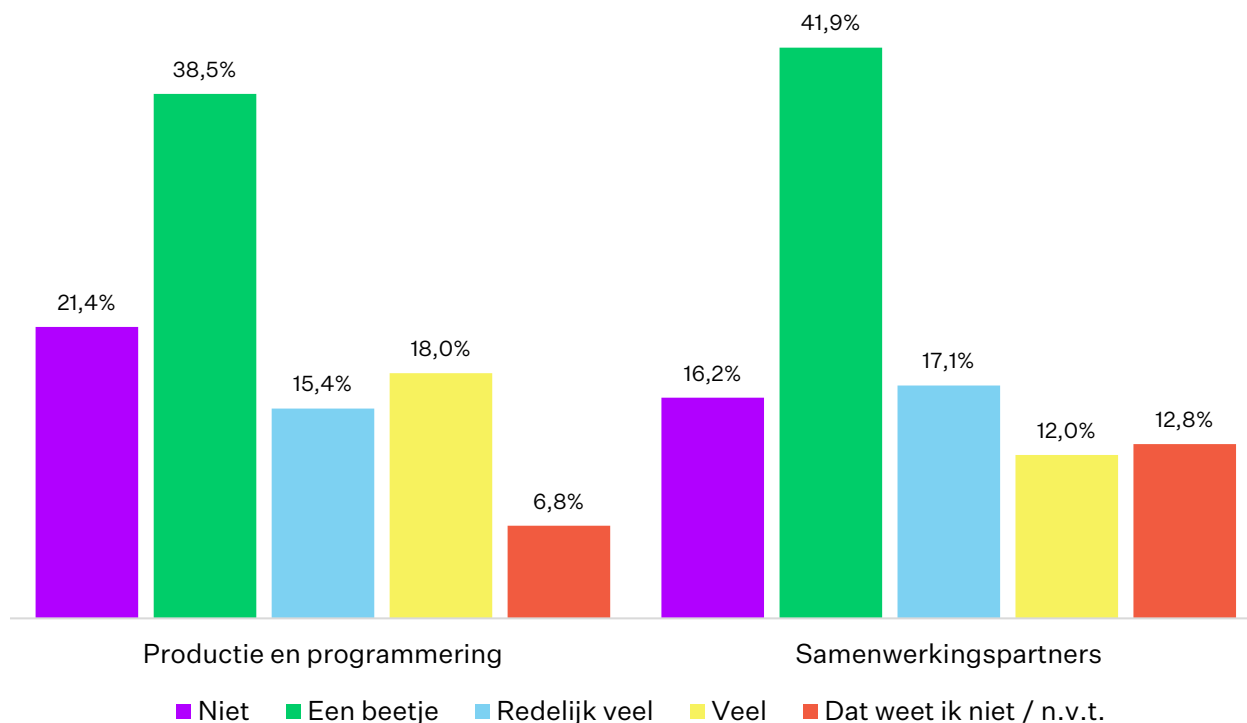
Klimaatverandering vormt een alomvattende en zeer urgente crisis, die velen bezighoudt en daardoor ook in het werk van veel makers een thema vormt. Dat werk kan onder meer bijdragen aan bewustwording, aanzetten tot reflectie en helpen nieuwe ideeën voor de toekomst te verbeelden. Veel van de respondenten onderkennen deze mogelijkheden. Gevraagd naar de bijdrage die kunst en cultuur kunnen hebben in het verduurzamen van de samenleving, wordt 'bewustwording' verreweg het vaakst genoemd – bijna twee keer zo vaak als het verminderen van de eigen klimaatimpact.

Gezien deze belangrijke bijdrage die de cultuursector inhoudelijk kan leveren, zijn hierover enkele vragen gesteld in de enquête. Op de eerste plaats is gevraagd in hoeverre duurzame afwegingen een rol spelen in het inhoudelijke beslissingsproces van organisaties, zowel in de keuze voor het te programmeren of te produceren werk als

voor samenwerkingspartners. Voor het grootste deel van de respondenten is dit niet of een beetje het geval, maar bij circa 1 op de

3 respondenten spelen duurzame afwegingen redelijk veel tot veel mee in de keuze voor werk en samenwerkingspartners.

Figuur 6 - Mate waarin duurzame afwegingen een rol spelen in de keuze voor het werk dat geproduceerd of geprogrammeerd wordt en voor samenwerkingspartners, aandeel van alle respondenten (N = 117)

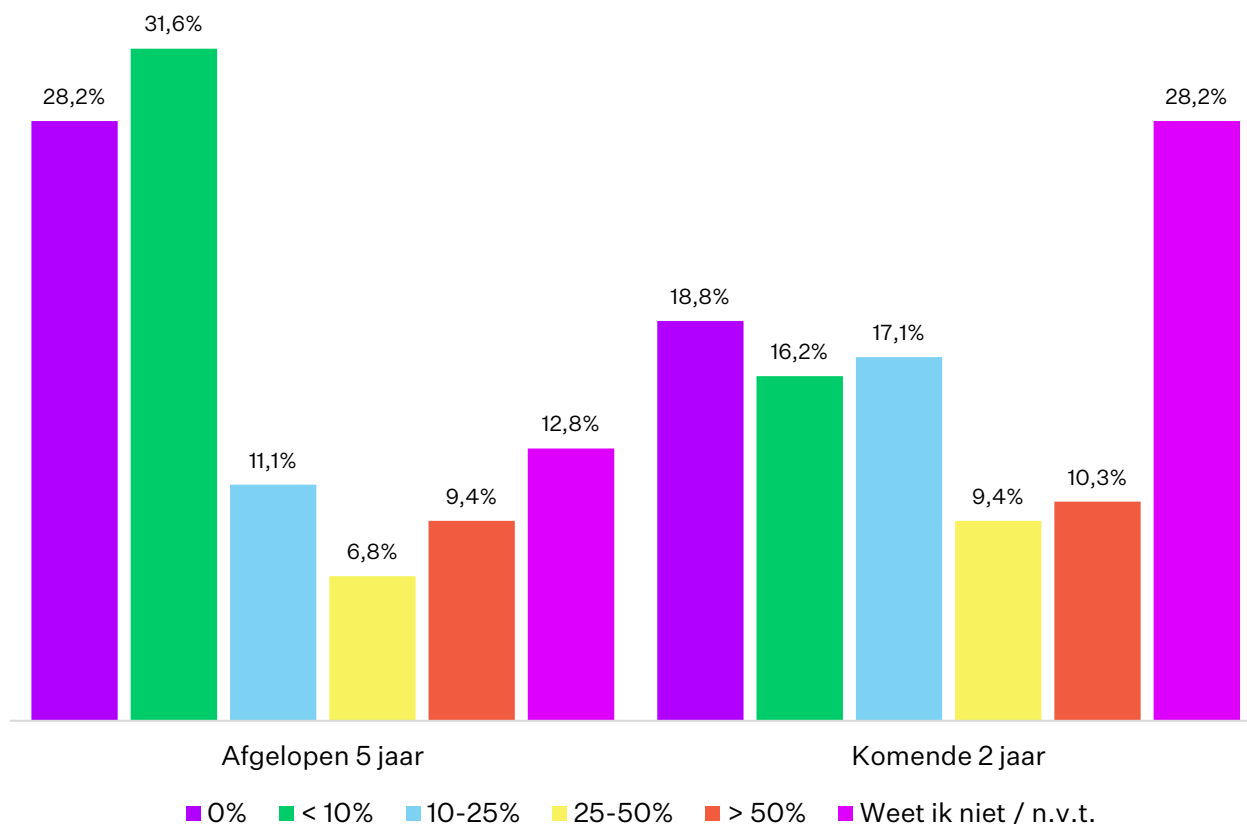
Procentuele verdeling van antwoorden op de vragen 'In hoeverre spelen duurzame afwegingen een rol in de keuze voor het werk dat uw organisatie produceert of vertoont?' en 'In hoeverre spelen duurzame afwegingen een rol in de keuze voor samenwerkingspartners van uw organisatie?'

RESULTATEN ENQUÊTE

Vervolgens is gevraagd naar de plek die de klimaatcrisis in de afgelopen vijf jaar inhoudelijk heeft ingenomen in het werk van respondenten en hun verwachtingen hierin voor de komende twee jaar. Omdat door de brede doelgroep van de enquête ook het soort werk dat respondenten maken en vertonen sterk verschilt, is daarbij algemeen gevraagd naar werk 'waarin volgens u duurzaamheid en/of de klimaatcrisis een belangrijk thema was'. Dat is uiteraard zeer subjectief, en de resultaten moeten dan ook als zodanig worden gezien.

Volgens die resultaten bleek in de afgelopen vijf jaar 59 procent van de respondenten werk gemaakt of vertoond te hebben waarin de klimaatcrisis een belangrijke rol speelt. Voor de meeste respondenten (31,6 procent) vormt dit werk een klein deel (minder dan 10 procent) van hun volledige productie en programmering, al zijn er ook enkele respondenten die meer dan de helft van hun werk hieraan wijden. Vooruitkijkend naar de komende twee jaar, geeft 53 procent van de respondenten aan al te weten werk over de klimaatcrisis te gaan maken of vertonen. Een groot deel (28,2 procent) weet dit echter (nog) niet.

Figuur 7 - Aandeel van werk over de klimaatcrisis in de volledige productie en/of programmering van culturele organisaties, aandeel van alle respondenten (N=117)

Procentuele verdeling van antwoorden op de vragen 'Heeft uw organisatie in de afgelopen vijf jaar werk gemaakt of vertoond waarin volgens u duurzaamheid en/of de klimaatcrisis een belangrijk thema was?' en 'Heeft uw organisatie plannen om in de komende twee jaar werk te maken of te vertonen waarin volgens u duurzaamheid en/of de klimaatcrisis een belangrijk thema is?'

RESULTATEN ENQUÊTE

Respondenten rapporteren wisselende reacties van bezoekers. Bij de meeste respondenten zijn de reacties positief, zeker vanuit jongeren en het onderwijs. Geregeld blijven echter ook reacties uit, of vragen respondenten zich af in hoeverre het werk daadwerkelijk iets teweeg heeft gebracht bij het publiek. In een klein aantal gevallen was de ervaring negatief, wat vooral veroorzaakt lijkt te zijn doordat het werk niet aansloot bij de verwachtingen van het (vaste) publiek of de subsidieverlener.

Gezien het grote aandeel culturele organisaties dat werk heeft gemaakt of vertoond waarin de klimaatcrisis een grote rol heeft gespeeld, verbaast het niet dat bijna twee derde van de respondenten in het afgelopen jaar ook zelf dergelijk werk heeft gezien of bezocht. Onder de zeer diverse voorbeelden die zij noemen, zijn onder andere voorstellingen als *SCHOONSHIP* en *Sun & Sea*, het wandelende bos *Bosk* in Leeuwarden, tentoonstellingen in Museum de Lakenhal, Museum Arnhem, Museum de Fundatie en het TextielMuseum, en speelfilms als *Don't Look Up* en het Nederlandse *Captain Nova*.

TIEN OPVALLENDE BEVINDINGEN

Natte Poten (Anneliet van Beelen), te zien tijdens KlimaatExpo '22

TIEN OPVALLENDE BEVINDINGEN

Met de uitgevoerde enquête is inzicht verkregen in waar ruim 200 organisaties uit verschillende delen van de culturele sector staan in hun verduurzamingsproces. Omdat – zoals in het voorgaande hoofdstuk reeds werd toegelicht – er niet van kan worden uitgegaan dat deze resultaten representatief zijn, is het moeilijk al te stellige conclusies op basis hiervan te trekken. Toch bevatten de resultaten opvallende uitkomsten die van belang zijn voor zowel beleidsmakers, culturele organisaties als onderzoekers. Tot besluit van deze publicatie worden in dit hoofdstuk tien van deze bevindingen beknopt uitgewerkt.

1. De mate waarin en de manier waarop de sector in 2022 verduurzaamt, lijkt erg op de situatie in 2019

Bij de vragen die zowel in 2019 als in 2022 deel uitmaakten van de enquête, zijn de uitkomsten zeer vergelijkbaar. De motivatie om (verder) te verduurzamen, de mate waarin dit gebeurt en de mate waarin verduurzaming structureel is ingebed in organisaties, is in 2022 even hoog of iets hoger dan in 2019. Dit suggereert enerzijds

dat de voortgang sinds 2019 beperkt is geweest, maar dat de coronacrisis anderzijds ook niet heeft geleid tot achteruitgang in de inspanningen om te verduurzamen.

2. Culturele organisaties werken aan verduurzaming, maar benutten nog lang niet alle mogelijkheden

Bijna alle respondenten doen wel iets om te verduurzamen, al beschouwen de meeste respondenten zich als gematigd actief en beoordelen zij zichzelf gemiddeld met een 6,2 op een schaal van 0 tot 10. Ook werkt het merendeel van de respondenten niet structureel aan verduurzaming. Zo heeft 63,9 procent van de respondenten geen plan waarmee aan verduurzaming gewerkt wordt, is er bij 57,4 procent van de respondenten niemand voor verduurzaming verantwoordelijk en worden er bij 83,3 procent van de respondenten geen cijfers over verduurzaming bijgehouden. Ook blijkt dat er verschillende duurzame maatregelen zijn die relatief makkelijk zijn maar relatief weinig uitgevoerd worden, zoals het stimuleren van energiebesparend gedrag, het

werken aan afvalpreventie, het beperken van vliegreizen of kiezen voor groene stroom.¹³

Daarbij moet echter ook worden opgemerkt dat de organisatiegrootte hierbij van belang is. Respondenten vanuit grotere organisaties rapporteren vaker dat duurzaamheid op een van bovengenoemde manieren in hun organisaties is ingebed, alsook dat relevante regelgeving in kaart wordt gebracht en er naar een duurzaamheidscertificaat wordt toegewerkt. Een voor de hand liggende verklaring is dat hiervoor in grotere organisaties meer tijd en geld beschikbaar zijn – deze worden in de enquête door grotere organisaties dan ook wat minder vaak als knelpunt genoemd dan door kleinere organisaties.

3. De energiecrisis kan de duurzame transitie versnellen

Hoge energiekosten worden vaak genoemd als motivatie om te verduurzamen en als risico als tijdige verduurzaming uitblijft. De huidige energiecrisis kan er dan ook voor zorgen dat de cultuursector versneld verduurzaamt¹⁴ – dit was in september 2022 ook onderwerp van Kamervragen en

¹³ Meer inzicht in de verschillende mogelijkheden biedt bijvoorbeeld de gratis publicatie [Naar een duurzame cultuursector](#) uit juni 2021. Deze publicatie bevat beschrijvingen van en verwijzingen naar ruim 40 tools, handleidingen en organisaties – voor zowel organisaties die net beginnen met verduurzamen als organisaties die hier al verder mee zijn.

¹⁴ Ook in de sportsector dragen de hoge energieprijzen bij aan versnelde verduurzaming (Vereniging Sport en Gemeenten 2022).

TIEN OPVALLENDE BEVINDINGEN

onderdeel van een brandbrief die de Taskforce Culturele en Creatieve Industrie aan het kabinet stuurde (Wuite et al. 2022, Kunsten '92 2022).

4. Er wordt een gebrek aan ondersteuning door het (cultuur)beleid ervaren

Meer dan de helft van de respondenten geeft aan dat een gebrek aan ondersteuning vanuit het (cultuur)beleid (redelijk) veel invloed heeft op de verduurzaming van de organisatie. Dit is een belangrijke constatering, die evenwel verder uitgediept moet worden. Daarbij zou nader onderzocht moeten worden of het ervaren gebrek betrekking heeft op het landelijke (cultuur)beleid, het gemeentelijke (cultuur)beleid of het beleid van de eigen organisatie, alsook wat dan de wensen zouden zijn ten opzichte van dit beleid.

5. Geld en ontzorging zijn de belangrijkste behoeften

Net als in 2019 wordt geld om duurzame investeringen te kunnen doen als belangrijkste behoefte genoemd.¹⁵ Een andere behoefte is ontzorging, waarmee zowel een ervaren gebrek aan tijd als aan kennis kan worden geadresseerd.

6. Subsidieverleners kunnen verduurzaming helpen stimuleren

Uit bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk blijkt dat het zeer veel impact kan hebben als subsidieverleners de organisaties die zij ondersteunen vragen aan verduurzaming te werken.¹⁶ In Nederland is dit nog geen gemeengoed, maar toch wordt bijna een kwart van de respondenten die subsidie ontvangen door de subsidieverlener reeds aangemoedigd om te verduurzamen. Onbekend is evenwel nog waaruit deze aanmoediging bestaat, en in welke mate deze het karakter van een verplichting heeft.

7. Verduurzaming biedt veel voordelen

Als een van de belangrijkste voordelen van verduurzaming wordt vaak de mogelijkheid gezien om te besparen op energiekosten. De antwoorden van respondenten laten echter zien dat dit beeld kan worden verrijkt met veel meer voordelen. Zo wijzen respondenten op het positieve effect op het imago van de organisatie, het (goede) gevoel een bijdrage te leveren aan het helpen verminderen van het klimaatprobleem, de realisatie van een gezondere en prettige werkomgeving, en meer trots en loyaliteit onder het personeel.¹⁷

8. De klimaatcrisis speelt inhoudelijk een aanzienlijke rol in het werk van culturele organisaties

Voor een derde van de culturele organisaties wegen duurzame afwegingen redelijk veel tot veel mee in de keuze voor het werk dat geproduceerd of geprogrammeerd wordt, en meer dan de helft van de respondenten heeft in de afgelopen vijf jaar werk gemaakt of vertoond waarin duurzaamheid of de

¹⁵ Onderzoek door het CBS liet in oktober 2022 bovendien zien dat een tekort aan financiële middelen voor 29,8 procent van de organisaties binnen de bedrijfstak 'Cultuur, sport en recreatie' de belangrijkste belemmering bij verduurzaming is. Dit is het hoogste aandeel van alle bedrijfstakken. Binnen de gehele economie is een tekort aan financiële middelen voor 12,9 procent de belangrijkste belemmering (CBS 2022d)

¹⁶ Zie voor meer voorbeelden over hoe subsidieverleners in andere landen hiermee omgaan bijvoorbeeld ook de internationale publicatie [Towards sustainable arts](#) (Petrová et al. 2022).

¹⁷ In onderzoek uit het Verenigd Koninkrijk rapporteren culturele organisaties vergelijkbare voordelen (Arts Council England 2020).

TIEN OPVALLENDE BEVINDINGEN

klimaatcrisis een belangrijke rol speelt. Eveneens meer dan de helft van de organisaties is bovendien van plan dit ook in de komende twee jaar te doen. Bij 1 op de 5 organisaties zal het aandeel werk over de klimaatcrisis in de volledige programmering zelfs meer dan 25 procent zijn.

9. Er is nog onvoldoende inzicht in de klimaatimpact van de cultuursector

Hoewel er enige cijfers beschikbaar zijn over een deel van de klimaatimpact van samengestelde sectoren als ‘Cultuur, sport en recreatie’ en ‘Cultuur, recreatie en overige diensten’ (zie het hoofdstuk ‘Inleiding’) of over cultuurgebouwen in bezit van gemeenten (zie CBS 2022b), is het momenteel nog niet mogelijk om echt een goed beeld te schetsen van de klimaatimpact van de cultuursector. Dit maakt het tevens moeilijk om de verduurzaming van de cultuursector goed te monitoren. Een sectorbreed monitoringsinstrument zou daarom meerwaarde bieden. Een mooi voorbeeld van hoe dat er in de praktijk zou kunnen uitzien, biedt het dashboard ‘[Energieverbruik van sportvastgoed](#)’, dat het CBS samenstelde in opdracht van de

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO). Naast inzicht in het energieverbruik van de cultuursector zelf is het echter ook belangrijk om meer zicht te krijgen op de zogenoemde derde scope: alle emissies die *indirect* ontstaan als gevolg van de activiteiten van de cultuursector.

10. Er is nog weinig bekend over wat het publiek van de sector verwacht

Uit de antwoorden op de enquête kwamen verschillende vragen en aannames over het publiek naar voren, bijvoorbeeld over de impact die werk over de klimaatcrisis heeft,¹⁸ of het risico dat het publiek op den duur niet meer naar een culturele organisatie komt die niet aan verduurzaming werkt. In de praktijk is echter nog weinig bekend over hoe het publiek denkt over duurzaamheid in de cultuursector. Hier ligt dan ook een mooie gelegenheid voor vervolgonderzoek.

Vergelijkbaar onderzoek werd in 2022 uitgevoerd in het Verenigd Koninkrijk, waaruit onder meer bleek dat 77 procent van het publiek vond dat culturele organisaties een verantwoordelijkheid hebben om bij te dragen aan bewustwording over de klimaatcrisis. Daarnaast bleek het publiek

veel verwachtingen te hebben over de eigen verduurzaming van organisaties. Zo verwachtte 91 procent van de respondenten dat culturele organisaties wegwerpmaterialen vermijden, 88 procent dat decors worden gerecycled, 78 procent dat horeca door lokale leveranciers wordt verzorgd, 66 procent dat financiering uit ethisch verantwoorde bronnen komt en 45 procent dat organisaties ook inhoudelijk aandacht aan de klimaatcrisis besteden (Raines et al. 2022).

¹⁸ Zie voor een onderzoek naar de impact van 37 klimaatkunstwerken bijvoorbeeld Cascone 2019.

LITERATUUR

*BlueCity in Rotterdam, een voorbeeldstad voor de circulaire economie
(Foto: Lisa Maatjens)*

LITERATUUR

- ANP (2022) '[2022 begint met warmterecord](#)'. Op: www.trouw.nl, 1 januari.
- Arts Council England (2020) [Sustaining great art and culture: environmental report 2018/19](#). Manchester: Arts Council England.
- Berg, I. van den (2022) '[Ramp, catastrofe of crisis: hoe noemen media klimaatverandering?](#)' Op: www.oneworld.nl, 28 februari.
- Bijlo, E. (2022) '[Vergeet de voetafdruk, kijk naar je klimaatschaduw](#)'. Op: www.trouw.nl, 18 februari.
- Boeckel, J. van (2022) '[Hoe kan kunst bijdragen aan begrip voor duurzaamheid?](#)' Op: www.klimaathelpdesk.org, 18 mei.
- Bokhorst, J.W. van (2022) '[Opinie: een klimaatcode in de culturele sector is onnodig en vertragend](#)'. Op: www.volkskrant.nl, 6 september.
- Brundtland, G.H. et al. (1987) [Report of the World Commission on Environment and Development: our common future](#). Genève: Verenigde Naties.
- Carbon Trust (z.j.) '[Briefing: what are scope 3 emissions?](#)'. Op: www.carbontrust.com.
- Carrington, D. (2019) '[Why the Guardian is changing the language it uses about the environment](#)'. Op: www.theguardian.com, 17 mei.
- Cascone, S. (2019) '[Can art change minds about climate change?: new research says it can – but only if it's a very specific kind of art](#)'. Op: news.artnet.com, 26 juli.
- CBS (2021a) '[Levering aardgas, elektriciteit via openbaar net; bedrijven, SBI2008, regio](#)'. Op: opendata.cbs.nl, 8 oktober.
- CBS (2021b) '[Emissies naar lucht door de Nederlandse economie; nationale rekeningen](#)'. Op: opendata.cbs.nl, 3 december.
- CBS (2022a) '[Watergebruik bedrijven en particuliere huishoudens; nationale rekeningen](#)'. Op: opendata.cbs.nl, 22 maart.
- CBS (2022b) '[Update dashboards energieverbruik maatschappelijk vastgoed, 2019-2021](#)'. Op: www.cbs.nl, 13 juni.
- CBS (2022c) '[Consumentenprijzen; prijsindex 2015=100](#)'. Op: opendata.cbs.nl, 6 september.
- CBS (2022d) '[8 op de 10 bedrijven bezig met verduurzamen](#)'. Op: www.cbs.nl, 13 oktober.
- Cultuurmonitor (z.j.) '[Over ons](#)'. Op: www.cultuurmonitor.nl.
- Ecotree (z.j.) '[Hoeveel CO₂ neemt een boom op?](#)' Op: www.ecotree.green.
- Geelen, J. (2020) '[Bomen moeten het klimaat helpen, maar hoeveel zijn er eigenlijk in Nederland?](#)'. Op: www.volkskrant.nl, 12 juni.
- Hoek, S. van de, M. Oomes en L. van Weert (2022) [Bibliotheken en duurzame ontwikkeling: onderzoek naar duurzame ontwikkelingsdoelen in de bibliotheeksector](#). Den Haag: Koninklijke Bibliotheek.
- Kunsten '92 (2022) '[Taskforce: nu maatregelen nodig om culturele sector open te houden](#)'. Op: www.kunsten92.nl, 14 september.
- Lingen, E. van der (2022) '[Opinie: een klimaatcode?: geef kunstenaars geen keten, maar meer geld](#)'. Op: www.volkskrant.nl, 8 september.
-

LITERATUUR

- Nieuwsuur (2020) '[Een jaar na de overstromingen in Limburg wachten nog altijd mensen op hun huis](#)'. Op: www.nos.nl, 8 juli.
- NOS Nieuws (2022) '[Honderden doden in Pakistan door ziekten na overstromingen](#)'. Op: www.nos.nl, 21 september.
- Oude Elferink, E. (2015) '[162 miljoen zoveel bomen telt Nederland](#)'. Op: www.bnr.nl, 3 september.
- Pattee, E. (2021) '[Forget your carbon footprint: let's talk about your climate shadow](#)'. Op: www.mic.com, 10 december.
- Petrová, P. et al. (2022) [Towards sustainable arts: European best practices and policies](#). Amsterdam: Boekmanstichting.
- Raines, K. en F. Carr (2022) [Act Green: understanding audience attitudes towards the role of cultural organisations in tackling the climate emergency](#). Londen: Indigo Ltd.
- Seleky, M., C. Julien en M. Bul (2022) '[Opinie: in de Nederlandse cultuursector is het de hoogste tijd voor een klimaatcode](#)'. Op: www.volkskrant.nl, 29 augustus.
- Schrijen, B. (2019) [Duurzaamheid in de culturele sector: steppingstones voor toekomstig duurzaamheidsbeleid](#). Amsterdam: Boekmanstichting en Bureau 8080.
- Schrijen, B. (2020) [Duurzaamheid in de culturele sector: inspiratie voor toekomstig beleid](#). Amsterdam: Boekmanstichting.
- Schrijen, B. (2021) '[Hoe cultuur de wereld kan redden](#)'. In: *Boekman*, jrg. 33, nr. 127, 4-9.
- Schrijen, B., J.J. Knol en J. Pigaht (2022) 'Wissen generieren - wissen delen: die nachhaltigkeitsarbeit der Boekman-Stiftung'. In: *Jahrbuch für Kulturpolitik 2021/2022*, 485-492 (te verschijnen).
- Verenigde Naties (2015) [Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development](#). Genève: Verenigde Naties.
- Vereniging Sport en Gemeenten (2022) '[Al 1.500 ton CO₂ en 3,5 miljoen euro besparing gevonden met Sport NL Groen](#)'. Op: www.sportengemeenten.nl.
- Vos, C. (2022) '[In de schaduw van de Oekraïne-oorlog lijdt Kenia honger](#)'. Op: www.volkskrant.nl, 24 juni.
- Wuite, J. en L. Westerveld (2022) [De gevolgen van de stijgende gasprijzen voor de culturele en creatieve sector](#) (Kamervragen). Den Haag: Tweede Kamer der Staten-Generaal.

BIJLAGE – VOLLEDIGE RESULTATEN

(Foto: Don Kaveen via Unsplash)

BIJLAGE – VOLLEDIGE RESULTATEN

VRAAG 1 - NAMENS WAT VOOR SOORT ORGANISATIE VULT U DEZE VRAGENLIJST IN? (N=216)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Architectenbureau	0	Bibliotheek	14
Bioscoop / filmtheater	3	Uitgeverij	4
Filmfestival	1	Theater / schouwburg / concertgebouw	12
Filmproductie	1	Toneel- of theatergezelschap / toneel- of theaterproductie	20
Galerie / presentatie-instelling / tentoonstellingsruimte	42	Toneel- of theaterfestival	0
Museum	24	Poppodium	1
Atelier	3	Orkest / muziekgezelschap / muziekproductie	10
Culturele broedplaats	4	Muziekfestival	4
Kunsthof	2	Ondersteunende instelling	8
Centrum voor de Kunsten / muziekschool	6	Zelfstandig kunstenaar	5
Culturele vereniging / amateurvereniging	3	Impresariaat / vertegenwoordiger	0
Ontwerpbureau	3	Archeologisch bedrijf	0
Archief	1	Landschapsorganisatie	0
Game-ontwikkelaar	4	Anders, namelijk	41

In het hoofdstuk 'Resultaten enquête' zijn enkele van bovenstaande categorieën samengevoegd, en is een deel van de antwoorden onder 'Anders, namelijk' op basis van de inhoud ondergebracht in bestaande of nieuwe antwoordcategorieën. Daardoor wijken de cijfers in het hoofdstuk 'Resultaten enquête' iets af van deze oorspronkelijke data.

VRAAG 2 - HOEVEEL PERSONEN WERKEN ER BIJ UW ORGANISATIE (ZOWEL IN LOONDIENST ALS INHUUR, WAARONDER ZZP'ERS)? (N=203)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
1	32	11-50	53
2-10	68	Meer dan 50	50

BIJLAGE – VOLLEDIGE RESULTATEN

VRAAG 3 - WELK(E) VAN ONDERSTAANDE TERMEN OMSCHRIJVEN UW FUNCTIE BINNEN UW ORGANISATIE HET BEST? OP DEZE VRAAG ZIJN MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK. (N=168)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Directie / management	88	Communicatie / marketing	20
Zakelijke leiding	29	Productie	14
Artistieke leiding	27	Programmering	13
Bestuur	21	Educatie	6
Gebouwbeheer / facilitair	12	Ondersteuning	14
Duurzaamheidscoördinatie / green team	20	Anders, namelijk...	19

VRAAG 4 - HOE IS UW ORGANISATIE GEHUISVEST? (N=192)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
In een eigen gebouw dat in bezit is van mijn organisatie	39	In een gedeeld gebouw dat we huren van een andere verhuurder	41
In een eigen gebouw dat we huren van de gemeente	23	Mijn organisatie heeft geen eigen huisvesting	12
In een eigen gebouw dat we huren van een andere verhuurder	33	Dat weet ik niet	0
In een gedeeld gebouw dat in bezit is van mijn organisatie	5	Anders, namelijk...	12
In een gedeeld gebouw dat we huren van de gemeente	27		

In het hoofdstuk 'Resultaten enquête' is een deel van de antwoorden onder 'Anders, namelijk' op basis van de inhoud ondergebracht in bestaande of nieuwe antwoordcategorieën. Daardoor wijken de cijfers in het hoofdstuk 'Resultaten enquête' iets af van deze oorspronkelijke data.

BIJLAGE – VOLLEDIGE RESULTATEN

VRAAG 5 - HEEFT HET GEBOUW VAN UW ORGANISATIE EEN ENERGIELABEL? (N=173)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Ja, energielabel A (of hoger)	14	Ja, energielabel F	6
Ja, energielabel B	5	Ja, energielabel G	1
Ja, energielabel C	2	Nee, het heeft geen energielabel	41
Ja, energielabel D	3	Dat weet ik niet / N.v.t.	98
Ja, energielabel E	3		

VRAAG 6 - HOE BELANGRIJK VINDT U HET DAT ER DE KOMENDE JAREN AAN VERDUURZAMING GEWERKT WORDT, OP EEN SCHAAL VAN 1 ('HEEL ONBELANGRIJK') TOT 10 ('HEEL BELANGRIJK')? (N=181)

Vraag	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Binnen mijn eigen organisatie	1	0	0	2	5	3	11	49	31	76
Binnen de cultuursector als geheel	1	0	0	0	6	1	7	57	32	70

VRAAG 7 - HOE ACTIEF WERKT UW ORGANISATIE VOLGENS UW GEVOEL AAN VERDUURZAMING, OP EEN SCHAAL VAN 0 ('GEHEEL NIET ACTIEF') TOT 10 ('HEEL ERG ACTIEF')? (N=155)

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	8	4	9	2	23	27	39	27	7	8

BIJLAGE – VOLLEDIGE RESULTATEN

VRAAG 8 - WE WILLEN GRAAG WETEN WAAROM UW ORGANISATIE AAN VERDUURZAMING WERKT. DAAROM VOLGEN NU ENKELE MOGELIJKE REDENEN OM TE VERDUURZAMEN. KUNT U AANGEVEN IN HOEVERRE DEZE VOOR UW ORGANISATIE VAN TOEPASSING ZIJN (GEWEEST)? ALS U DAARNAAST NOG ANDERE REDENEN HEEFT OM TE VERDUURZAMEN, DAN KUNT U DEZE IN HET TEKSTVELD ONDERAAN DE PAGINA TOEVOEGEN. (N=141)

Motivatie	Niet	Een beetje	Redelijk veel	Veel	Dat weet ik niet / n.v.t.
Omdat we dit als organisatie belangrijk vinden	3	9	36	88	2
Omdat we dit als onze verantwoordelijkheid zien	3	15	27	92	2
Omdat we het belang van duurzaamheid aan onze bezoekers willen meegeven	9	17	41	60	11
Om voorbereid te zijn op toekomstige ontwikkelingen of regelgeving	12	28	39	56	3
Omdat we dit verplicht zijn vanuit de Wet Milieubeheer en Informatieplicht	46	26	23	16	25
Vanwege de Klimaatwet	34	29	25	23	26
Omdat partners of subsidieverstrekkers dit van ons verlangen	50	34	27	13	13
Omdat bezoekers dit van ons verlangen	28	41	38	14	15
Omdat het goed is voor ons imago	11	34	42	41	10
Om geld te besparen	25	31	32	40	9
Vanwege de hoge energieprijzen	22	34	30	39	13

VRAAG 9 - ZOU UW ORGANISATIE MEER AAN VERDUURZAMING WILLEN DOEN DAN ZE OP DIT MOMENT DOET? (N=141)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Ja	14	Dat weet ik niet	6
Nee	5	Ja, energielabel G	1

BIJLAGE – VOLLEDIGE RESULTATEN

VRAAG 10 - U GAF AAN MEER AAN VERDUURZAMING TE WILLEN DOEN. WE ZIJN BENIEUWD OF ER PROBLEMEN OF KNELPUNTEN ZIJN WAARTEGEN U BIJ HET VERDUURZAMEN AANLOOPT. KUNT U AANGEVEN IN HOEVERRE DE VOLGENDE KNELPUNTEN INVLOED HEBBEN OP DE VERDUURZAMING VAN UW ORGANISATIE? ALS U DAARNAAST NOG ANDERE KNELPUNTEN ERVAART, DAN KUNT U DEZE IN HET TEKSTVELD ONDERAAN DE PAGINA TOEVOEGEN. (N=107)

Knelpunt	Niet	Een beetje	Redelijk veel	Veel	Dat weet ik niet / n.v.t.
De (gevoelde) noodzaak is niet groot genoeg	30	34	38	3	1
Andere onderwerpen hebben meer prioriteit	9	21	37	38	1
Er is te weinig kennis over duurzame oplossingen beschikbaar	22	35	32	14	2
Er is te weinig tijd voor duurzame oplossingen beschikbaar	12	28	35	29	1
Er is te weinig geld voor duurzame oplossingen beschikbaar	8	16	28	49	4
We zijn afhankelijk van andere partijen	9	24	26	42	3
Verduurzaming in onze huisvesting is praktisch niet mogelijk	15	30	23	26	11
We ervaren te weinig ondersteuning vanuit het (cultuur)beleid	18	16	25	32	13

VRAAG 11 - WAARAAN ZOU UW ORGANISATIE BEHOEFTE HEBBEN OM VERDERE STAPPEN IN HET VERDUURZAMINGSPROCES TE ZETTEN? PROBEERT U HIERIN ZO CONCREET MOGELIJK ANTWOORD TE GEVEN. ALS U BIJVOORBEELD BEHOEFTE ZOU HEBBEN AAN MEER GELD OF MEER BELEID, WAARVOOR HEEFT U DIT GELD DAN PRECIES NODIG OF WAARUIT ZOU DIT BELEID MOETEN BESTAAN? (N=89)

Dit was een open vraag. Om de anonimiteit van de respondenten te garanderen, zijn de individuele antwoorden op deze vraag niet in deze bijlage opgenomen.

BIJLAGE – VOLLEDIGE RESULTATEN

VRAAG 12 T/M 18 - HIERONDER VOLGEN ENKELE MOGELIJKE MANIEREN OM AAN HET VERDUURZAMEN VAN EEN ORGANISATIE TE WERKEN. ZOU U ALLE ACTIVITEITEN KUNNEN AANVINKEN DIE OP UW ORGANISATIE VAN TOEPASSING ZIJN? ALS UW ORGANISATIE NOG OP ANDERE MANIEREN AAN VERDUURZAMING WERKT, DAN KUNT U DEZE IN HET TEKSTVELD ONDERAAN DE VRAAG TOEVOEGEN (N=47-103)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
[Afval] We scheiden drie of meer verschillende afvalstromen	88	[Ecologie/vervuiling] Ons gebouw heeft groene daken of gevels	7
[Afval] We werken actief aan afvalpreventie	44	[Ecologie/vervuiling] We hebben maatregelen genomen om de biodiversiteit te verhogen	17
[Energie] We monitoren ons energieverbruik	59	[Ecologie/vervuiling] We serveren vegetarische of veganistische producten aan bezoekers/gasten	60
[Energie] We maken gebruik van groene stroom	46	[Voedsel en drinken] We serveren lokale producten aan bezoekers/gasten	45
[Energie] We wekken zelf energie op	21	[Voedsel en drinken] We serveren biologische producten aan bezoekers/gasten	40
[Energie] We compenseren de CO2-uitstoot van ons energieverbruik	6	[Voedsel en drinken] We gebruiken geen wegwerpbekers of -servies	71
[Energie] We hebben maatregelen getroffen om energiebesparend gedrag in het gebouw te stimuleren	48	[Reizen/transport] We stimuleren bezoekers/gasten om met het OV te komen	54
[Energie] We verduurzamen onze ICT	12	[Reizen/transport] We stimuleren medewerkers om met het OV te komen	60
[Energie] We hebben ons gebouw geïsoleerd	26	[Reizen/transport] We hebben beleid voor het gebruik van het vliegtuig bij reizen korter dan 750 km	23
[Productie/programmering] We hebben duurzame/circulaire eisen geformuleerd bij onze productie(s)	20	[Reizen/transport] We compenseren de CO2-uitstoot van gemaakte dienstreizen	11
[Productie/programmering] In een deel van onze programmering is er aandacht voor het klimaat	60	[Communicatie] We informeren bezoekers/gasten over onze duurzaamheidsambities en -stappen	27
[Ecologie/vervuiling] We gebruiken milieuvriendelijke schoonmaakmiddelen	58	[Communicatie] We besteden in ons jaarverslag aandacht aan duurzaamheid	36

BIJLAGE – VOLLEDIGE RESULTATEN

VRAAG 19 - ZIJN ER PARTNERS MET WIE UW ORGANISATIE SAMENWERKT BIJ HET VERDUURZAMEN? OP DEZE VRAAG ZIJN MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK. INDIEN UW ORGANISATIE GEEN ACTIEVE SAMENWERKINGSPARTNERS HEEFT BIJ HET VERDUURZAMEN, KUNT U DEZE VRAAG OVERSLAAN (N=80)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Rijksoverheid	12	Milieuorganisatie	8
Provincie	9	Adviesbureau	19
Gemeente	36	Kennisinstelling	17
Branchevereniging	13	Afvalverwerker	17
Andere gebruiker van ons gebouw	26	Lokale horeca	11
Vergelijkbare culturele organisatie	20	Lokale bedrijven	9
Ander soort culturele organisatie	14	Anders, namelijk...	10
Collectief van organisaties	16		

In het hoofdstuk 'Resultaten enquête' is een deel van de antwoorden onder 'Anders, namelijk' op basis van de inhoud ondergebracht in bestaande of nieuwe antwoordcategorieën. Daardoor wijken de cijfers in het hoofdstuk 'Resultaten enquête' iets af van deze oorspronkelijke data.

VRAAG 20 - ZIJN INSPANNINGEN EN AMBITIES OP HET GEBIED VAN VERDUURZAMING IN UW ORGANISATIE VASTGELEGD? (N=122)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Ja, in ons algemene beleidsplan	22	Nee	65
Ja, in een speciaal duurzaamheidsplan	8	Dat weet ik niet / N.v.t.	9
Ja, zowel in ons algemene beleidsplan als in een speciaal duurzaamheidsplan	6	Ja, op een andere manier, namelijk...	12

In het hoofdstuk 'Resultaten enquête' is een deel van de antwoorden onder 'Ja, op een andere manier, namelijk...' op basis van de inhoud ondergebracht in bestaande of nieuwe antwoordcategorieën. Daardoor wijken de cijfers in het hoofdstuk 'Resultaten enquête' iets af van deze oorspronkelijke data.

BIJLAGE – VOLLEDIGE RESULTATEN

VRAAG 21 - ZIJN ER IN UW ORGANISATIE MENSEN VERANTWOORDELIJK (GEMAAKT) VOOR VERDUURZAMING? (N=122)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Ja, één persoon is verantwoordelijk voor verduurzaming	15	Dat weet ik niet / N.v.t.	6
Ja, er is een team verantwoordelijk voor verduurzaming	25	Ja, maar deze verantwoordelijkheid is op een andere manier belegd, namelijk...	12
Nee	64		

In het hoofdstuk 'Resultaten enquête' is een deel van de antwoorden onder 'Ja, maar deze verantwoordelijkheid is op een andere manier belegd, namelijk...' op basis van de inhoud ondergebracht in bestaande of nieuwe antwoordcategorieën. Daardoor wijken de cijfers in het hoofdstuk 'Resultaten enquête' iets af van deze oorspronkelijke data.

VRAAG 22 - WORDEN ER IN UW ORGANISATIE CIJFERS VERZAMELD EN GEMONITORD OVER VERDUURZAMING? (N=124)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Ja	22	Dat weet ik niet / N.v.t.	7
Nee	95		

VRAAG 23 - BRENGT UW ORGANISATIE IN KAART AAN WELKE WET- EN REGELGEVING RONDOM DUURZAAMHEID UW ORGANISATIE DIENT TE VOLDOEN? (N=122)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Ja	31	Dat weet ik niet / N.v.t.	16
Nee	75		

BIJLAGE – VOLLEDIGE RESULTATEN

VRAAG 24 - WORDT UW ORGANISATIE DOOR SUBSIDIEGEVER(S) AANGEMOEDIGD OM TE VERDUURZAMEN? (N=122)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Ja	31	Dat weet ik niet / N.v.t.	16
Nee	75		

VRAAG 25 - HEEFT UW ORGANISATIE EEN DUURZAAMHEIDSCERTIFICAAT (ZOALS BREEAM) OF BENT U BEZIG NAAR EEN DERGELIJKE CERTIFICERING TOE TE WERKEN? ONDERAAN DE VRAAG KUNT U INDIEN VAN TOEPASSING INVULLEN OM WELK CERTIFICAAT HET GAAT. (N=122)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Ja, we hebben een certificaat	11	Nee	88
Ja, we werken toe naar een certificaat	9	Dat weet ik niet / N.v.t.	14

VRAAG 26 - IN HOEVERRE BENT U HET EENS MET DE VOLGENDE DRIE STELLINGEN? (N=120)

Stelling	Heel erg oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Heel erg eens	Dat weet ik niet / n.v.t.
De medewerkers in mijn organisatie zijn zich bewust van het belang om de organisatie te verduurzamen	1	7	23	60	21	7
De medewerkers in mijn organisatie werken actief mee aan het verduurzamen van de organisatie	2	10	39	46	15	8
De medewerkers in mijn organisatie willen dat we als organisatie sneller verduurzamen	3	19	37	37	8	15

BIJLAGE – VOLLEDIGE RESULTATEN

VRAAG 27 - HOE ZOU U DE BALANS TUSSEN DE KOSTEN EN DE OPBRENGSTEN VAN VERDUURZAMING IN UW ORGANISATIE OMSCHRIJVEN? (N=120)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Kosten zijn veel hoger dan de besparingen	21	Besparingen zijn veel hoger dan de kosten	1
Kosten zijn hoger dan de besparingen	31	We hebben geen kosten of besparingen door verduurzaming	15
Kosten en besparingen zijn (ongeveer) gelijk	10	Dat weet ik niet / N.v.t.	36
Besparingen zijn hoger dan de kosten	6		

VRAAG 28 - ERVAART U ANDERE, NIET-FINANCIËLE VOORDELEN VAN VERDUURZAMING? (N=72)

Dit was een open vraag. Om de anonimiteit van de respondenten te garanderen, zijn de individuele antwoorden op deze vraag niet in deze bijlage opgenomen.

VRAAG 29 - WAT ZOUDEN VOLGENS U RISICO'S KUNNEN ZIJN ALS UW ORGANISATIE DE KOMENDE JAREN NIET AAN VERDUURZAMING WERKT? (N=118)

Dit was een open vraag. Om de anonimiteit van de respondenten te garanderen, zijn de individuele antwoorden op deze vraag niet in deze bijlage opgenomen.

VRAAG 30 - WAT ZOUDEN VOLGENS U RISICO'S KUNNEN ZIJN ALS DE CULTUURSECTOR DE KOMENDE JAREN NIET AAN VERDUURZAMING WERKT? (N=117)

Dit was een open vraag. Om de anonimiteit van de respondenten te garanderen, zijn de individuele antwoorden op deze vraag niet in deze bijlage opgenomen.

VRAAG 31 - IN HOEVERRE SPELEN DUURZAME AFWEGINGEN EEN ROL IN DE KEUZE VOOR... (N=117)

Vraag	Niet	Een beetje	Redelijk veel	Veel	Dat weet ik niet / n.v.t.
... het werk dat uw organisatie produceert of vertoont?	25	45	18	21	8
... samenwerkingspartners van uw organisatie?	19	49	20	14	15

BIJLAGE – VOLLEDIGE RESULTATEN

VRAAG 32 - HEEFT UW ORGANISATIE IN DE AFGELOPEN VIJF JAAR WERK GEMAAKT OF VERTOOND WAARIN VOLGENS U DUURZAAMHEID EN/OF DE KLIMAATCRISIS EEN BELANGRIJK THEMA WAS? (N=117)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Ja, minder dan 10 procent van onze volledige programmering of productie bestond uit dergelijk werk	37	Ja, meer dan 50 procent van onze volledige programmering of productie bestond uit dergelijk werk	11
Ja, 10 tot 25 procent van onze volledige programmering of productie bestond uit dergelijk werk	13	Nee	33
Ja, 25 tot 50 procent van onze volledige programmering of productie bestond uit dergelijk werk	8	Dat weet ik niet / N.v.t.	15

VRAAG 33 - HEEFT U HIERBIJ SAMENGEWERKT MET ANDERE ORGANISATIES? OP DEZE VRAAG ZIJN MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK. INDIEN U HIERBIJ NIET HEEFT SAMENGEWERKT, KUNT U DEZE VRAAG OVERSLAAN. (N=47)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Overheid	15	Adviesbureau	8
Branchevereniging	2	Kennisinstelling	11
Vergelijkbare culturele organisatie of maker	25	Onderwijs	16
Andere soort culturele organisatie of maker	19	Lokale bedrijven of horeca	15
Milieuorganisatie	12	Anders, namelijk...	8

VRAAG 34 - ZOU U IETS KUNNEN ZEGGEN OVER DE ERVARING MET HET GEPRODUCEERDE OF GETOONDE WERK WAARIN DUURZAAMHEID EN/OF DE KLIMAATCRISIS EEN BELANGRIJK THEMA WAS? WAT WAREN DE REACTIES BINNEN UW ORGANISATIE EN VAN BEZOEKERS? (N=48)

Dit was een open vraag. Om de anonimiteit van de respondenten te garanderen, zijn de individuele antwoorden op deze vraag niet in deze bijlage opgenomen.

BIJLAGE – VOLLEDIGE RESULTATEN

VRAAG 35 - HEEFT UW ORGANISATIE PLANNEN OM IN DE KOMENDE TWEE JAAR WERK TE MAKEN OF TE VERTONEN WAARIN VOLGENS U DUURZAAMHEID EN/OF DE KLIMAATCRISIS EEN BELANGRIJK THEMA IS? (N=117)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Ja, minder dan 10 procent van onze volledige programmering of productie zal uit dergelijk werk bestaan	19	Ja, meer dan 50 procent van onze volledige programmering of productie zal uit dergelijk werk bestaan	12
Ja, 10 tot 25 procent van onze volledige programmering of productie zal uit dergelijk werk bestaan	20	Nee	22
Ja, 25 tot 50 procent van onze volledige programmering of productie zal uit dergelijk werk bestaan	11	Dat weet ik niet / N.v.t.	33

VRAAG 36 - HEEFT U IN HET AFGELOPEN JAAR BUITEN UW EIGEN ORGANISATIE KUNST GEZIEN OF BIJGEWOOND WAARIN VOLGENS U DUURZAAMHEID EN/OF DE KLIMAATCRISIS EEN BELANGRIJK THEMA WAS? (N=116)

Antwoord	Aantal	Antwoord	Aantal
Ja, 1 keer	18	Nee	27
Ja, 2 tot 5 keer	32	Dat weet ik niet / N.v.t.	16
Ja, meer dan 5 keer	23		

VRAAG 37 - ZOU U IETS KUNNEN ZEGGEN OVER WELK WERK OF WELKE WERKEN HIERVAN U ZIJN BIJGEBLEVEN? (N=42)

Dit was een open vraag. Om de anonimiteit van de respondenten te garanderen, zijn de individuele antwoorden op deze vraag niet in deze bijlage opgenomen.

VRAAG 38 - WAT ZOU VOLGENS U DE BIJDRAGE VAN KUNST EN CULTUUR AAN HET VERDUURZAMEN VAN DE SAMENLEVING KUNNEN ZIJN? (N=93)

Dit was een open vraag. Om de anonimiteit van de respondenten te garanderen, zijn de individuele antwoorden op deze vraag niet in deze bijlage opgenomen.

COLOFON

© Amsterdam, 27 oktober 2022

Auteurs: Bjorn Schrijen (Boekmanstichting)
Sabine Zwart (Boekmanstichting)

In samenwerking met: Jan Willem van Bokhorst (Bureau 8080)
Jan Jaap Knol (Boekmanstichting)

Begeleidingscommissie: Nanda van Beest (Gemeente Leiden)
Thijs Bouman (Rijksuniversiteit Groningen)
Matthea de Jong (Tolhuistuin/Warming Up Festival)
Sara Knijff (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap)
Marianne Versteegh (Kunsten '92)
Laura van de Voort (Green Events)

Eindredactie: Paul Postema

Vertaling samenvatting: Jane Szita

Afbeelding omslag: Bosk tijdens Arcadia in 2022 (Foto: Xanne Vera)

Met zeer veel dank aan Merk Fryslân, KunstExpo '22 en alle kunstenaars voor hun toestemming om beeldmateriaal te mogen gebruiken.

OVER DE BOEKMANSTICHTING

www.boekman.nl

De Boekmanstichting is het onafhankelijke kenniscentrum voor kunst, cultuur en beleid in Nederland. Zij verzamelt, analyseert en verspreidt data en informatie over de cultuursector en stimuleert en faciliteert het gefundeerde cultuurdebat.

OVER BUREAU 8080

www.bureau8080.nl

Bureau 8080 werkt aan de transitie naar een klimaatpositieve cultuursector!

Bureau
8080

Boekmanstichting
Kenniscentrum voor kunst,
cultuur en beleid

BOEKMANSTICHTING
Kenniscentrum voor kunst,
cultuur en beleid
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
www.boekman.nl

BUREAU 8080
Nieuwe Prinsengracht 39-3
1018 EG Amsterdam
www.bureau8080.nl

Afbeelding: Reach for Higher Ground, for the Tide is rising! (Pinko-B), te zien tijdens KlimaatExpo '22

